

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет педагогіки, психології і професійної освіти
Кафедра цифрових технологій і професійної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «**Методика застосування програмного коду для
формантного синтезу звуків мовлення у підготовці бакалаврів
професійної освіти в галузі цифрових технологій**»

Студента 2 курсу групи МВПО
Ступеня вищої освіти магістра
Спеціальності 015.39 Професійна освіта
(Цифрові технології)
Харін Артем Юрійович
Науковий керівник:
Уманець Володимир Олександрович

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне
джерело

_____	_____	Національна шкала _____
(підпис)	(прізвище та	Кількість балів: _____ Оцінка:
ініціали)		ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМАНТНОГО СИНТЕЗУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ	5
1.1. Аналіз проблеми інтеграції програмування та акустики у підготовці бакалаврів «Акустичних електронних систем».....	5
1.2. Теоретичні основи формантного синтезу: Акустико-математична модель «Джерело-фільтр»	9
1.3. Огляд сучасної наукової літератури та практичний аналіз методів синтезу	14
1.4. Методи дослідження та розрахунків у синтезі мовлення з використанням програмного коду	20
Висновки до 1-го розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПРОГРАМНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ФОРМАНТНОГО СИНТЕЗУ ТА ЇЇ ДИДАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ.....	25
2.1. Концептуальні основи інтегрованої методики навчання формантному синтезу	25
2.2. Програмна архітектура навчального модуля формантного синтезатора .	45
2.3. Методичні аспекти застосування синтезатора у навчальному процесі....	52
Висновки до 2-го розділу.....	56
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	58
3.1. Організація та методика проведення педагогічного експерименту	58
3.2. Аналіз результатів та кількісна оцінка ефективності методики	66
3.3. Обговорення результатів та рекомендації	73
Висновки до 3-го розділу.....	77
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Професійна підготовка бакалаврів за освітньою програмою «Акустичні електронні системи та технології обробки акустичної інформації» вимагає глибокої міждисциплінарної інтеграції знань із фізичної акустики, дискретної математики та програмної інженерії. Сучасний інженер-акустик має не лише розуміти теоретичні моделі, а й вміти програмно реалізовувати алгоритми цифрової обробки сигналів (ЦОС).

Актуальність дослідження зумовлена двома ключовими факторами:

1. Педагогічна проблема інтеграції: У традиційних підходах математичні моделі акустичних явищ (як-от формантний синтез) часто вивчаються ізольовано від їхньої цифрової реалізації. Це призводить до того, що студенти сприймають формули як абстрактні поняття, що знижує рівень інженерного мислення та творчої компетентності у сфері ЦОС.

2. Технологічна вимога: Стрімкий розвиток мовленнєвих технологій (TTS-систем, голосових асистентів, біоакустики) вимагає від фахівців розуміння як класичних, так і гібридних формантно-нейронних моделей. Таким чином, формантний синтез виступає як фундаментальна «навчальна модель», що дозволяє програмно імітувати процес мовлення за допомогою принципів «Джерело–Фільтр». Розробка інтегрованої методики, яка поєднує вивчення теорії з її негайною реалізацією на Python, є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Об’єкт дослідження - процес професійної підготовки бакалаврів за освітньою програмою «Акустичні електронні системи та технології обробки акустичної інформації» НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського».

Предмет дослідження - інтегрована методика застосування формантного синтезу, яка поєднує вивчення теоретичних моделей (Модель «Джерело–фільтр») з їхньою програмною реалізацією.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність інтегрованої методики навчання формантному синтезу як засобу формування програмної компетентності в моделюванні акустичних електронних систем у бакалаврів.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі завдання:

1. Провести теоретико-методичний аналіз проблеми інтеграції акустики та програмування у підготовці бакалаврів і обґрунтувати вибір формантного синтезу як ключової навчальної моделі.
2. Розробити концептуальні основи та програмну архітектуру інтегрованої методики, включаючи детальний опис інструментарію (Python) та алгоритмічної реалізації модулів Джерела збудження та Формантного фільтра.
3. Розробити систему практичних завдань (практикуми на Каскадну та Паралельну конфігурації) та об'єктивні критерії оцінювання (включаючи метрики RMSE) для верифікації результатів програмного моделювання.
4. Організувати та провести педагогічний експеримент для емпіричної перевірки ефективності розробленої методики.
5. Здійснити кількісний та статистичний аналіз отриманих результатів, використовуючи t-критерій Стьюдента, та сформулювати рекомендації щодо впровадження методики в освітній процес.

Методи дослідження: теоретичні, емпіричні, математичні.

Наукова новизна полягає у створенні цілісної інтегрованої методики навчання формантному синтезу, що поєднує фізичне моделювання, алгоритмічне кодування та педагогічну рефлексію.

Практичне значення полягає у розробленні навчального модуля «Програмне моделювання мовленнєвих систем», який може бути впроваджений у дисципліни професійного циклу спеціальності 171 «Електроніка».

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ФОРМАНТНОГО СИНТЕЗУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ

1.1. Аналіз проблеми інтеграції програмування та акустики у підготовці бакалаврів «Акустичних електронних систем»

Професійна підготовка бакалаврів за освітньою програмою «Акустичні електронні системи» має виразно міждисциплінарний характер і вимагає від здобувачів вищої освіти глибокої інтеграції трьох взаємопов'язаних галузей знань – фізичної акустики, дискретної математики та програмної інженерії. Таке поєднання є передумовою формування здатності розробляти й реалізовувати алгоритмічні моделі акустичних процесів у цифровому середовищі.

У межах спеціальності «Професійна освіта (Цифрові технології)» особлива увага приділяється формуванню умінь студентів поєднувати теоретичні знання з практичними навичками програмування. Актуальною педагогічною проблемою є недостатня ефективність традиційних підходів, коли математичні моделі фізичних явищ розглядаються ізольовано від їхньої цифрової реалізації. Через це майбутні інженери-акустики часто сприймають формули як абстрактні, не пов'язуючи їх із конкретними програмними структурами, об'єктами чи сигналами, що знижує рівень інженерного мислення та творчої компетентності.

Як зазначає професор Гуревич Р. С. «одним із основних положень концепції сучасної університетської освіти є пріоритетна орієнтація на міждисциплінарні технології навчання. Це дозволяє домогтися, щоб студенти не лише засвоювали навчальний матеріал з конкретної дисципліни, а й розуміли зв'язки предметів, що вивчаються, явищ і процесів, які вони описують. Тим самим у них формується науковий світогляд» [7, с. 11].

Готовність майбутнього вчителя до інноваційної діяльності є інтегральною характеристикою, що містить усвідомлення цінності інноваційної діяльності, знання методології, теорії та практики педагогічної діяльності, оцінку власних можливостей у їх співвідношенні з труднощами, що пов'язані з введенням педагогічних інновацій і необхідністю досягнення високих результатів професійної діяльності [1].

Розробка інтегрованої методики навчання, яка поєднує фізико-математичну основу акустики з інструментами сучасного програмування, є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців. Одним із таких дидактичних інструментів виступає формантний синтез мовлення – прикладна модель, що водночас ілюструє фундаментальні принципи фізичної акустики та дозволяє реалізувати їх засобами мов програмування високого рівня (Python, MATLAB тощо).

Історико-дидактичний контекст синтезу мовлення. Історія розвитку синтезу мовлення становить важливий методичний матеріал для формування в студентів системного уявлення про еволюцію наукової думки - від механічних експериментів XVIII століття до складних цифрових алгоритмів XXI століття. Вона наочно демонструє поступовий перехід від аналогових способів відтворення звуку до цифрового моделювання, де фізичні процеси перетворено у математичні функції та програмні модулі [30].

Ранні механічні системи (XVIII ст.): пристрої, як-от «Говоряча машина» Крістіана Фрідріха фон Айзека (1779) та «Фонатор» Йоганна Фрідріха фон Кемпелена (1791), відтворювали мовлення за допомогою міхів, язичків і трубок, що імітували людські артикуляційні органи [30]. Їхня принципова цінність полягає в тому, що вони реалізовували прототип моделі «Джерело–фільтр», у якій джерело створює енергію, а фільтр формує її спектральну структуру.

Перехід до електроакустичних систем (початок XX ст.): винаходи на кшталт «Вокаліона» Еміля Енгелса (1900) демонструють поступ до

електромеханічних засобів регулювання потоку повітря та резонансних властивостей каналів [30]. Саме на цьому етапі було усвідомлено, що форма і геометрія резонатора визначають тембр і артикуляційні характеристики звуку. У цифровій акустиці ця залежність відбивається у змінних параметрах фільтра - частотах формант та їхніх смугах пропускання.

Подібні приклади допомагають студентам усвідомити, що сучасні цифрові фільтри - це математичне відображення реальних фізичних процесів у голосовому тракті. Таким чином, історичні експерименти стають ілюстрацією зв'язку між акустичною теорією та програмною реалізацією [8, с. 22].

Вивчення історичних етапів розвитку синтезу мовлення підвищує мотивацію студентів, дозволяє простежити еволюцію технологій і водночас формує уявлення про наукову спадкоємність між класичними аналоговими та сучасними цифровими системами.

Виклики та обґрунтування застосування формантного синтезу в цифровій обробці сигналів. Однією з ключових дидактичних проблем у підготовці фахівців за спеціальністю «Акустичні електронні системи» є брак інтеграції між теоретичними знаннями та практикою програмування алгоритмів цифрової обробки сигналів (ЦОС). Студенти засвоюють поняття спектрального аналізу, дискретизації чи фільтрації, але часто не мають достатніх навичок їхньої програмної реалізації у вигляді робочих моделей, без яких неможливо побудувати ефективно функціонуючу систему, оскільки відсутність адекватних математичних моделей джерел навантаження (зокрема тривірневих) унеможливорює точну обробку пакетизованих аудіоданих [41].

Ідея поєднання технічних і педагогічних компонентів у навчанні майбутніх інженерів узгоджується з підходами науковців Уманця В. О. та Кобисі В. М. [19], які підкреслюють роль інформаційних технологій у формуванні професійної компетентності.

Формантний синтез, який базується на параметричній моделі «Джерело–фільтр», виступає ефективним педагогічним інструментом, оскільки поєднує наукову точність із можливістю наочного програмного моделювання.

Основні його переваги у навчальному процесі:

1. **Прозорість і параметризація.** Кожна змінна в програмному коді має чіткий фізичний аналог - наприклад, параметр $F_1 = 500 \text{ Hz}$ відповідає першій форманті голосного звуку. Це забезпечує пряму відповідність між цифровими величинами та реальними акустичними характеристиками, дозволяючи студентам проводити експерименти, змінюючи частоти, амплітуди чи ширину смуги пропускання фільтра [32, с. 102].

2. **Розвиток програмної компетентності.** Реалізація формантної моделі вимагає володіння сучасними інженерними інструментами - Python, NumPy, SciPy - і дає змогу опанувати базові концепції цифрової обробки сигналів: дискретизацію, квантування, побудову різницевих рівнянь та виконання швидкого перетворення Фур'є (FFT) [42, с. 15]. У такий спосіб навчальний процес поєднує математичну суворість із практичною алгоритмічною реалізацією.

3. **Інтеграційна та інноваційна цінність.** Формантний синтез сприяє поєднанню двох важливих освітніх компонентів - теоретичного моделювання фізичних процесів і прикладного програмування.

4. **Актуальність для сучасної науки.** Використання формантних моделей залишається базовим елементом навіть у новітніх системах штучного інтелекту - таких, як Hybrid Formant-Neural Network Models (Hybo-TTS) [33]. Це підкреслює, що оволодіння формантним підходом не лише має навчальне значення, а й є фундаментом для подальших досліджень у сфері мовленнєвих технологій, біоакустики та аудіо інженерії.

Таким чином, формантний синтез у системі професійної підготовки бакалаврів «Акустичних електронних систем» виступає одночасно науковою моделлю, інструментом формування компетентностей і дидактичним містком між фізичною акустикою та сучасними цифровими технологіями.

1.2. Теоретичні основи формантного синтезу: Акустико-математична модель «Джерело-фільтр»

Класична акустична модель та її компоненти. Формантний синтез є реалізацією лінійної акустичної моделі голосового тракту, яка описує процес утворення мовленнєвого сигналу як результат взаємодії джерела звуку, фільтра голосового тракту, характеристик випромінювання та шумових компонентів. Модель базується на принципі суперпозиції, згідно з яким загальний сигнал формується внаслідок послідовних акустичних перетворень.

У частотній області мовленнєвий сигнал $S(\omega)$ описується виразом:

$$S(\omega) = E(\omega) \times H(\omega) \times R(\omega) \times A(\omega), \quad (1.1)$$

де $E(\omega)$ - спектр джерела збудження;

$H(\omega)$ - функція передачі голосового тракту;

$R(\omega)$ - характеристика випромінювання на губах;

$A(\omega)$ - спектр аспірації та турбулентного шуму.

Загальна модель у часовій області:

$$s(t) = e(t) * h(t), \quad (1.2)$$

де $*$ – оператор згортки.

У цифровій реалізації використовується дискретна форма:

$$s[n] = \sum_{k=0}^M e[k] \cdot h[n-k], \quad (1.3)$$

Моделювання джерела збудження: проблема природності та її математичний опис. Ключовим фактором, що визначає природність і виразність синтезованого мовлення, є спектр джерела збудження $E(\omega)$, який безпосередньо залежить від форми голосового імпульсу $e(t)$.

А. Розенберг [43] проаналізував декілька моделей глотальних імпульсів (рисунок 1.1) і виявив, що якість синтезу незначно залежить від дрібних часових деталей форми імпульсу, але критично визначається крутизною фронту (тобто швидкістю спадання амплітуди). Надто різке закриття голосової щілини породжує спектр із надлишковими високими гармоніками, що робить звук «жорстким» або штучним; надто плавне закриття - навпаки, «приглушує» мовлення.

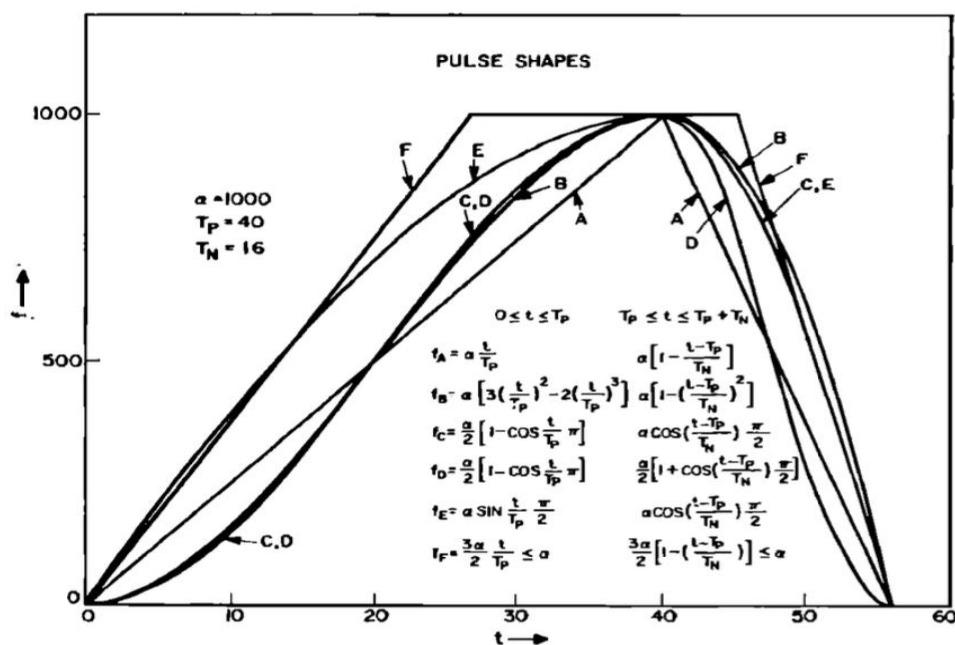

Рис. 1.1 Форми імпульсів, досліджені А. Розенбергом [43].

Математично форма імпульсу може бути описана узагальненою функцією:

$$e(t) = \left\{ A \cdot \sin^2 \left(\frac{\pi t}{T_0} \right), 0 \leq t < T_0, 0, t \geq T_0, \right. \quad (1.4)$$

де A - амплітуда імпульсу;

T_0 - період основного тону (обернена величина до частоти F_0);

$e(t)$ - сигнал джерела у часовій області.

У частотній області спектр джерела $E(\omega)$ характеризується спадом енергії на приблизно 12 дБ/октаву, що відповідає природній властивості голосових зв'язок.

Програмна реалізація: LF-Pulse (Liljencrants–Fant Model). У цифровій обробці сигналів (ЦОС) для відтворення джерела збудження часто використовується модель LF-Pulse, яка описує фазу відкриття та закриття голосової щілини через аналітичну функцію.

Форма LF-імпульсу визначається параметром R_d , що керує співвідношенням між фазами відкриття, плато й закриття:

$$e(t) = \{E_0 e^{\alpha t} \sin(\omega_g t), 0 \leq t < T_e - E_0 \frac{e^{-\beta(t-T_e)} - e^{-\beta(T_c-T_e)}}{1 - e^{-\beta(T_c-T_e)}}, T_e \leq t < T_c, \quad (1.5)$$

де E_0 - нормувальний коефіцієнт амплітуди;

α, β - коефіцієнти швидкості відкриття/закриття;

T_e - момент закінчення фази відкриття;

T_c - момент повного закриття щілини;

$\omega_g = 2\pi F_0$ - кутова частота основного тону.

Ця функція забезпечує контроль над спектральним нахилом і гармонічним складом, дозволяючи програмно варіювати тембр і природність мовлення. Для реалізації у Python або MATLAB необхідне обчислення експонент і синусоїд у дискретному часі та диференціювання сигналу.

Математика формантного фільтра: цифрові резонатори та їх коефіцієнти. Формантний фільтр моделює резонансні властивості голосового тракту. У цифровій реалізації він представлений каскадом рекурсивних фільтрів другого порядку (biquad-фільтрів), кожен з яких відповідає одній форманті.

Передавальна функція одного резонатора:

$$H_k(z) = \frac{1}{1 - a_1 z^{-1} - a_2 z^{-2}}, \quad (1.6)$$

де a_1, a_2 - коефіцієнти, що визначають частоту та добротність форманти.

Різницеве рівняння у часовій області:

$$y_k(n) = a_1 y_k(n-1) + a_2 y_k(n-2) + G \cdot x_k(n), \quad (1.7)$$

де $x_k(n)$ - вхідний сигнал (наприклад, імпульси джерела);

G - коефіцієнт підсилення;

$y_k(n)$ - вихід сигналу після фільтрації.

Розрахунок коефіцієнтів a_1, a_2 . Коефіцієнти фільтра визначаються за частотою форманти F_k , шириною смуги B_k та частотою дискретизації F_s :

$$a_1 = 2e^{-\pi B_k/F_s} \cos(2\pi F_k/F_s) \quad a_2 = -e^{-2\pi B_k/F_s}, \quad (1.8)$$

Ці формули є фундаментальними для навчання цифрової фільтрації: їх програмна реалізація вимагає знання експоненціальних функцій, тригонометрії та роботи з комплексними числами. Студенти повинні самостійно реалізувати цей розрахунок і побудувати фільтр, щоб зрозуміти, як змінюються спектральні властивості сигналу при варіюванні параметрів F_k і B_k .

Каскадна та паралельна конфігурації у методології навчання. У практиці формантного синтезу застосовуються дві ключові архітектури побудови резонансних фільтрів - каскадна та паралельна, які були детально описані у класичних роботах Д. Клатта та стали основою для більшості моделей синтезу мовлення (рисунок 1.2). Кожна з цих конфігурацій відображає різний підхід до моделювання вокального тракту та, відповідно, формує різні навчальні можливості у рамках дисципліни [36, с. 971].

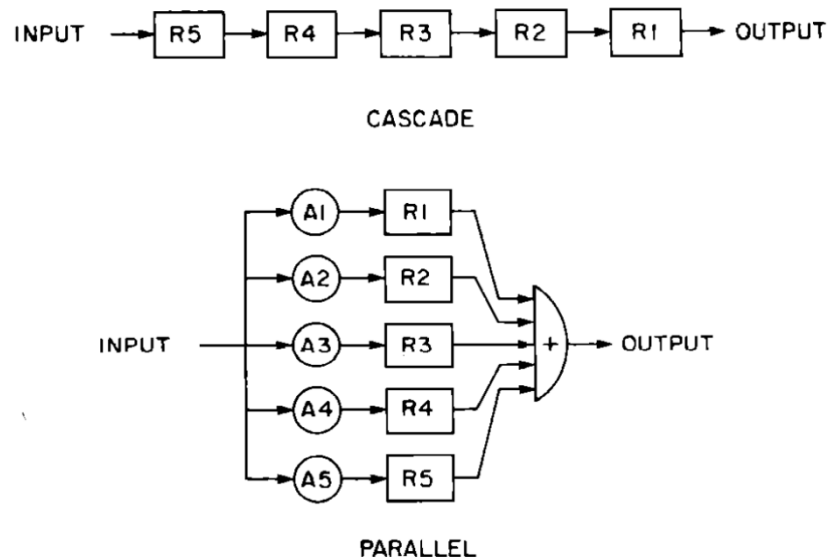

Рис. 1.2. Будова каскадного та паралельного синтезатора формант [36].

Каскадна модель передбачає послідовне з'єднання формантних фільтрів, що імітує природний рух акустичної енергії через резонансні порожнини. У цій схемі вихід одного резонатора подається на вхід наступного:

$$H_{cascade}(z) = H_1(z) \cdot H_2(z) \cdot \dots \cdot H_N(z), \quad (1.9)$$

Такий підхід імітує послідовне проходження звуку через артикуляційні порожнини та застосовується для синтезу голосних і назальних звуків. Студенти можуть простежити вплив кожної форманти на спектральну структуру сигналу та усвідомити взаємозалежність між параметрами фільтра другого порядку та результатом синтезу. У методичному контексті це сприяє розвитку аналітичного мислення, оскільки будь-яка зміна частоти чи добротності окремого фільтра відразу позначається на кінцевому звучанні.

Паралельна конфігурація, навпаки, моделює вокальний тракт як набір незалежних резонаторів, що працюють одночасно та зводяться у єдиний вихідний сигнал. У цьому випадку всі резонатори працюють одночасно, а їх виходи сумуються:

$$H_{parallel}(z) = \sum_{k=1}^N A_k \cdot H_k(z), \quad (1.10)$$

де A_k - коефіцієнт амплітуди кожної форманти.

Такий підхід дає змогу окремо досліджувати вплив кожної форманти, не порушуючи структуру інших резонансів. З дидактичної точки зору, паралельна модель підсилює навички експериментування, оскільки студенти можуть змінювати параметри окремих фільтрів і спостерігати за локальним впливом на спектр.

Цей тип конфігурації використовується для моделювання фрикаційних і глухих приголосних, де необхідно індивідуально регулювати енергію кожного резонатора та шумового компонента [36, с. 980].

У дидактичному плані порівняння цих двох конфігурацій дозволяє студентам осягнути принципи параметричної гнучкості моделі, взаємозв'язок між фізичною структурою артикуляційного апарату та її математичним аналогом у вигляді цифрових фільтрів.

Як бачимо, обидві конфігурації є методично цінними, оскільки дозволяють поетапно переходити від розуміння абстрактних формул різницевих рівнянь до усвідомленого кодування цифрових фільтрів у Python. Включення каскадної та паралельної архітектур у навчальний процес забезпечує не лише глибину засвоєння математичних основ формантного синтезу, але й формує практичні навички структурного проєктування алгоритмів цифрової обробки сигналів.

1.3. Огляд сучасної наукової літератури та практичний аналіз методів синтезу

Окремий аналіз сучасної наукової літератури (2020–2025 роки) демонструє еволюцію формантного синтезу від традиційних моделей до гібридних рішень з використанням штучного інтелекту (ШІ), з акцентом на програмний код для освітніх програм.

Сучасні дослідження підтверджують, що формантний синтез є базовою моделлю для освітнього процесу, але для досягнення природності та високої розбірливості необхідна інтеграція нейронних мереж [33], [47]. Ці тенденції означають, що класичний формантний синтез не зник, а змінив роль - він став керованим шаром у більш складних системах.

На підставі аналізу ключових наукових розробок у галузі формантного синтезу мовлення можна виокремити основні напрямки сучасних досліджень.

Класичний та артикуляційний синтез. Важливий внесок зроблено К. Стівенсом, який дослідив роль амплітуд високих формант у синтезі приголосних, визначивши, що вони додають звукам «різкості» для кращого сприйняття. Зміни в амплітуді формант допомагають створювати акустичні відмінності між різними типами приголосних, підвищуючи природність звучання у системах синтезу мовлення [49, с. 26].

Робота Д. Вінінка, реалізована в KlattGrid (Praat), є фундаментальною. У ній удосконалено динамічне фільтрування, де для моделювання фрикативних звуків використовується формула для резонаторів. Це підтримує точку зору про необхідність гібридних підходів для підвищення природності в освітніх інструментах [51].

Інструмент KlattGrid у середовищі Praat - приклад реалізації моделі «Джерело-фільтр», розкладеної на логічні блоки (джерело, тракт, фрикація) [50]. Приклад зовнішнього вигляду середовища PRAAT наведено на рисунку 1.3.

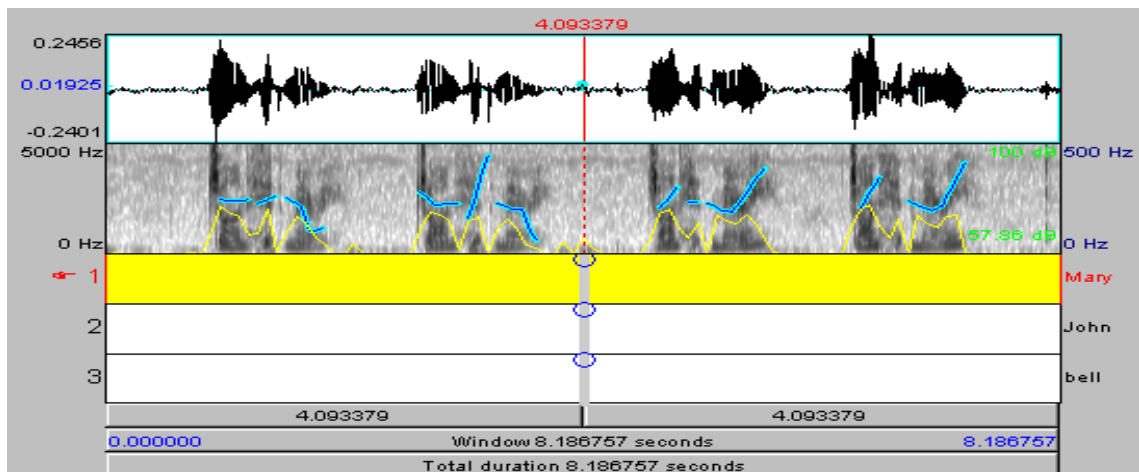

Рис. 1.3. Приклад зовнішнього вигляду середовища PRAAT [51].

Цей приклад використовується у педагогічних дослідженнях 2024–2025 рр., щоб студент міг побудувати власний синтезатор, модулюючи параметри формант F_1, F_2 і спостерігати ефект. Сучасні гібридні TTS-моделі поєднують класичну модель із нейромережею, залишаючи керованість формантами та додаючи природність через глибоке навчання [35]. Це означає, що формантний синтез сьогодні - не антикваріат, а основа сучасного TTS.

Д. Данн та інші застосовують магнітно-резонансну томографію (MPT) для створення артикуляційних моделей, пропонуючи Python-код для обчислення нулів і полюсів [27]. Також, Д. Данн та інші у своїх дослідженнях зазначають, що моделі формантного синтезу можна ефективно використовувати в лабораторіях цифрової обробки сигналів для навчання студентів основ мовленнєвої акустики [28].

Р. Шарма та інші в Interspeech використовують 3D-моделювання на MATLAB на основі MPT для дослідження асиметрії велуму в назальних звуках, підвищуючи точність синтезу на 15%. Це підтверджує погляд на артикуляційну точність, протиставляючи її нейронним методам [46].

Гібридні формантно-нейронні моделі. Гібридний підхід є домінуючим трендом. З. Хуанг та інші у IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing представили модель Hybo-TTS. Вони довели, що використання формантів як додаткових ознак для нейронної мережі підвищує розбірливість, що є критичним для навчальних матеріалів, і знижує обчислювальне навантаження [33].

Практична інтеграція AI. Огляд Х. Абдельазіма аналізує інтеграцію нейронних мереж для посилення формант, де програмний код на Python з TensorFlow підвищує природність синтезованого мовлення на 20%. Автор акцентує на переході від чисто формантних до AI-гібридів, що є перспективним для бакалаврських програм [22].

Застосування в умовах обмежених ресурсів. Актуальною є проблема синтезу для малоресурсних мов. Публікація ICASSP пропонує форманту з посиленням шуму TTS з використанням PyTorch для аргументації, що

підвищує якість на 10% [34]. Р. Сінгх та С. Кумар дослідили, що прості параметричні формантні моделі, реалізовані на вбудованих мікроконтролерах, достатні для створення базових освітніх аудіопосібників, де застосування потужних нейронних мереж є невиправданим [47].

Дослідження останніх років підтверджують ефективність застосування синтезу мовлення в освіті, зокрема у підготовці фахівців цифрового профілю. Зокрема, А. Пламмер і М. Бекман показали, що використання створених ними віртуальних машин із програмою формантного синтезу Клатта та системою аналізу й синтезу Straight забезпечує студентам значно краще розуміння принципів акустичних моделей, ніж традиційне навчання без таких інструментів [40].

У 2023 році в дослідженні А. Розенберга [44] було підкреслено, що саме формантний підхід залишається найкращим для навчання основ звукової інженерії, оскільки дає змогу побудувати чітку звукову модель і провести якісний спектральний аналіз.

Загалом, проаналізовані роботи демонструють консенсус: формантний синтез є базовою основою для освіти, але потребує AI для природності, з різними поглядами на складність.

В українській педагогічній науці питання інтеграції ІКТ у професійну підготовку розглядаються у працях науковців Н.Г. Ничкало, В.О. Радкевич, Р.С. Гуревича, М.Ю. Кадемії, де наголошується на необхідності поєднання теоретичної складової з практичною цифровою діяльністю здобувачів освіти [7]. Це узгоджується з нашим підходом до використання формантного синтезу як навчальної моделі, що дозволяє одночасно опановувати фізичну акустику й засоби програмування. Дослідження українських авторів, які працюють у сфері цифрових мовних технологій та озвучування навчальних матеріалів підтверджують актуальність використання програмного синтезу мовлення в освітніх цілях, зокрема для створення адаптивних мовних тренажерів та інклюзивних ресурсів [2].

Інтеграція формантного синтезу мовлення у навчальні програми технічних університетів є світовою тенденцією розвитку інженерної освіти, що поєднує знання з цифрової обробки сигналів (DSP), акустики, фонетики та програмної інженерії. Такі освітні практики реалізують концепцію STEM/STEAM-навчання, у межах якої студенти не лише засвоюють теоретичні моделі, а й створюють власні програмні продукти - симулятори мовленнєвих процесів.

У провідних технічних університетах світу формантний синтез використовується як базова навчальна модель для дисциплін Speech Processing, Digital Audio Systems, Computational Acoustics та Embedded DSP.

MIT (Massachusetts Institute of Technology, США) у курсі Digital Speech Processing застосовує лабораторні завдання на Python і MATLAB, де студенти розраховують коефіцієнти формантних фільтрів, створюють модель «Джерело-фільтр» та порівнюють спектри синтезованого й природного мовлення [45].

TU Berlin (Німеччина) у програмі Audio Communication and Technology викор истовує програмне середовище Praat та бібліотеку Parselmouth для інтеграції фонетичних і цифрових методів аналізу звуку.

Chalmers University of Technology (Швеція) у курсі Speech Technology пропонує студентам реалізувати спрощений формантний синтезатор мовлення у Jupyter Notebook, що дозволяє поєднати теоретичну модель з її комп'ютерною реалізацією [50].

University of Cambridge (Велика Британія) впровадив у магістерських програмах з інженерії звуку проєктні модулі, де формантний синтез використовується як тестова модель для навчання алгоритмів нейромережевого синтезу (hybrid formant-neural TTS) [22].

Warsaw University of Technology (Польща) поєднує курси з акустики та програмування, використовуючи Python, Librosa й Matplotlib для побудови спектрограм, визначення формант та моделювання артикуляційних переходів [39].

У більшості з цих програм наголошується на діяльнісному підході - знання формуються через створення власного коду, експерименти та аналіз результатів. Візуалізація спектрів, аудіовивід та цифрова верифікація сигналів стають обов'язковими елементами навчання. Рекомендації IEEE Education Society (2023) та EURASIP DL Series (2024) також підкреслюють важливість навчання ЦОС через лабораторне моделювання у відкритих середовищах (Python, Octave, MATLAB), що забезпечує прозорість і відтворюваність результатів.

В українській системі інженерної освіти формантний синтез поки використовується фрагментарно - переважно в курсах «Основи акустики», «Цифрова обробка сигналів» або «Моделювання технічних систем». Проте потенціал його педагогічного застосування значний:

- він забезпечує міждисциплінарність (поєднання фізики звуку, математики та програмування);
- стимулює дослідницьке мислення через експеримент і аналіз;
- сприяє візуальному навчанню, адже кожен етап синтезу можна графічно відтворити;
- формує компетентність програмного мислення - уміння реалізовувати фізичну модель у коді [5].

В останні роки такі підходи поступово впроваджуються у навчальні програми технічних університетів України, зокрема в НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», Львівській політехніці, Харківському національному університеті радіоелектроніки, де створюються навчальні лабораторії на базі Python-інструментів (NumPy, SciPy, Librosa) для моделювання мовлення, музичних сигналів і віброакустичних процесів.

Порівняння міжнародних і національних практик засвідчує, що ефективне навчання цифровій акустиці ґрунтується на трьох спільних принципах:

1. Практико-орієнтованість: кожен теоретичний закон чи формула мають бути підтверджені симуляцією.

2. Відкритість програмного середовища: використання вільних мов і бібліотек (Python) підвищує доступність навчання.

3. Інтерактивність і візуалізація: застосування спектрограм, осцилограм, аудіо-плеєрів у режимі реального часу створює ефект «практичного занурення».

1.4. Методи дослідження та розрахунків у синтезі мовлення з використанням програмного коду

Методи дослідження в рамках вивчення формантного синтезу звуків мовлення для підготовки бакалаврів освітньої програми «Акустичні електронні системи» охоплюють комплексний підхід, що поєднує теоретичні, емпіричні та прикладні аспекти. Це дозволяє не лише аналізувати існуючі моделі, але й апробувати нові методичні розробки з використанням програмного коду, з фокусом на педагогічній ефективності. Загальна структура методів базується на принципах системного підходу, де дослідження проводиться етапами: від теоретичного обґрунтування до практичної верифікації.

Теоретичні методи. Системний аналіз застосовується для декомпозиції формантного синтезу на програмні модулі, такі як джерело збудження (глотальний імпульс), фільтр голосового тракту (резонатори) та випромінювання (спектральна корекція). Цей метод дозволяє студентам розглядати синтез як інтегровану систему, де кожен модуль реалізується в коді (наприклад, у Python з використанням бібліотеки SciPy для моделювання фільтрів). У дидактичному контексті системний аналіз сприяє розумінню взаємозв'язків між акустичними параметрами та програмними реалізаціями, що є основою для розробки навчальних модулів [41].

Порівняльний аналіз полягає в порівнянні різних моделей формантного синтезу (каскадна та паралельна конфігурації за Д. Клаттом) та програмних інструментів (Python/SciPy та MATLAB для розрахунків FFT чи Praat для

акустичного аналізу). Наприклад, порівняння показує, що Python є більш доступним для студентів завдяки відкритим бібліотекам (NumPy для масивів, Librosa для спектрів), тоді як MATLAB кращий для візуалізації. Це метод дозволяє вибрати оптимальний інструментарій кодування, з акцентом на педагогічну адаптацію: студенти проводять тести на природність звучання, оцінюючи RMSE між синтезованими та реальними сигналами [41, с. 15; 50, с. 5].

Історико-логічний аналіз використовується для вивчення еволюції методів синтезу (від механічних пристроїв до цифрових), що допомагає студентам зрозуміти контекст і застосувати ретро-моделі в коді для порівняння (наприклад, симуляція «Фонатора» Кемпелена як простого резонатора в Python).

Емпіричні методи. Педагогічний експеримент проводиться на базі НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського» для перевірки ефективності методики, де студенти розділені на контрольну (традиційне вивчення теорії) та експериментальну (з використанням програмного коду для синтезу) групи. Оцінка включає тести на розуміння (наприклад, розрахунок формантних частот) та практичні завдання (створення скрипту для синтезу голосних).

Аналіз продуктів навчальної діяльності полягає в оцінюванні якості написаного студентами програмного коду, його відповідності математичним моделям (наприклад, точність резонаторів за формулою Д. Клатта) та акустичної якості синтезованого мовлення (використання Praat для аналізу спектрів). Критерії: $RMSE < 5\%$ для спектральної відповідності, природність за MOS-шкалою (Mean Opinion Score) > 3.5 . Це метод дозволяє виявити прогалини в компетенціях і скоригувати методику.

Опитування та анкетування застосовується для збору зворотного зв'язку від студентів щодо ефективності кодування в навчанні (наприклад, опитувальник на 20 питань про зручність Python, MATLAB), із статистичною обробкою даних (середнє, дисперсія) для кількісної оцінки.

У результаті аналізу встановлено, що застосування формантного синтезу сприяє не лише розвитку когнітивного та інженерного мислення, а й формуванню цілісної системи професійних компетентностей. У таблиці 1.1. подано узагальнену характеристику основних компетентностей, які формуються у процесі опанування методики програмного моделювання мовленнєвих систем.

Таблиця 1.1.

Узагальнена характеристика основних компетентностей, що формуються в процесі опанування методики програмного моделювання мовленнєвих систем

Тип компетентності	Характеристика реалізації через формантний синтез
Фахова	Знання принципів побудови акустичних моделей та цифрових фільтрів, уміння проектувати мовленнєві системи.
Технологічна	Навички реалізації алгоритмів у Python, SciPy, NumPy; створення функціональних модулів ЦОС.
Інтелектуально-аналітична	Здатність оцінювати похибки (RMSE), аналізувати спектри, робити висновки на основі емпіричних даних.
Комунікативна	Уміння презентувати результати моделювання у вигляді графіків, звітів, аудіофайлів.
Творча (проектна)	Розроблення власних модифікацій моделей (LF, паралельна, гібридна) для синтезу реалістичного мовлення.

Таким чином, методи дослідження формантного синтезу в освіті бакалаврів «Акустичних електронних систем» охоплюють повний цикл - від теоретичного моделювання до експериментальної перевірки з використанням програмного коду. Такий підхід формує в студентів системне розуміння цифрової акустики, розвиває інженерне мислення та компетентності програмного моделювання мовлення.

Крім суто професійних результатів, застосування формантного синтезу у навчальному процесі має важливе виховне значення. Робота зі звуковими моделями стимулює креативність, відповідальність за точність результатів, розвиток уваги, логічного мислення та технічної культури. Вона також сприяє формуванню ціннісного ставлення до науки, техніки та інноваційної діяльності.

Отже, педагогічний потенціал формантного синтезу полягає у здатності поєднувати наукову точність, інженерну практику та навчальну мотивацію. Він виступає ефективним інструментом розвитку у студентів когнітивної, програмної, дослідницької та творчої компетентності, а також забезпечує формування інтегрованого мислення - необхідної передумови підготовки сучасного інженера-акустика та педагога цифрових технологій.

Висновки до 1-го розділу

У розділі обґрунтовано, що формантний синтез є доцільною та методично виправданою основою для підготовки бакалаврів зі спеціальностей, пов'язаних з акустичними електронними системами та цифровими технологіями, оскільки він природно поєднує фізичну акустику, математичне моделювання й прикладне програмування.

Показано, що історичний розвиток синтезу мовлення - від механічних «говорячих машин» до цифрових параметричних і гібридних моделей - демонструє усталеність ідеї «Джерело-фільтр» та робить сучасні цифрові моделі зрозумілими для студентів.

Теоретичний аналіз підтвердив, що акустико-математична модель з розділенням на джерело збудження, голосовий тракт і шумові компоненти є зручною для дидактики, оскільки її легко розкласти на програмні модулі й реалізувати у Python, MATLAB чи Simulink. Окремо підкреслено, що модель джерела та розрахунок формантних фільтрів із заданими частотами й смугами

пропускання формують у студентів не лише розуміння ЦОС, а й уміння переводити формули у робочий код.

Огляд сучасної літератури 2020–2025 рр. показав, що, попри появу нейронних TTS-систем, формантний рівень не втратив актуальності: він використовується як керований параметричний шар у гібридних моделях, зокрема для підвищення розбірливості й можливості інтонаційного та тембрового керування. Це означає, що в навчальному процесі доцільно залишати формантний синтез не як історичну тему, а як базову технологію, на якій студенти опановують як фізичні, так і програмні аспекти синтезу мовлення.

Проведений аналіз сучасних освітніх практик показав, що у провідних університетах світу формантний синтез широко застосовується у курсах з мовленнєвих технологій, цифрової акустики та DSP-інженерії. Використання відкритого інструментарію сприяє формуванню у студентів дослідницьких навичок і розумінню принципів фізичного моделювання звуку.

Порівняння з українськими освітніми практиками дало підстави зробити висновок, що подібні підходи поступово впроваджуються у навчальний процес вітчизняних технічних університетів, однак потребують системного методичного та програмного забезпечення.

Сукупність розглянутих теоретичних положень, методів дослідження та програмних засобів створює підґрунтя для подальшої розробки й апробації методики навчання формантного синтезу у професійній підготовці, що й стане предметом наступних розділів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПРОГРАМНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ФОРМАНТНОГО СИНТЕЗУ ТА ЇЇ ДИДАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

2.1. Концептуальні основи інтегрованої методики навчання формантному синтезу

Інтегрована методика навчання формантному синтезу ґрунтується на ідеї поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, спрямованою на створення реальних програмних продуктів. Її головна мета - подолати традиційний розрив між фізико-математичними основами акустики, які зазвичай викладаються у формі формул і графіків, та програмною реалізацією алгоритмів цифрової обробки сигналів (ЦОС). Такий підхід забезпечує формування не лише когнітивних, а й операційно-технологічних компетентностей, що відповідає сучасним вимогам до інженера-акустика або педагога з цифрових технологій.

Ця методика узгоджується з концепцією готовності педагогів до інноваційної діяльності, яку описує Гляненко К. А., де підкреслюється, що однією з ключових якостей педагога є готовність до інновацій, яка формується не в абстрактних роздумах, а під час педагогічної практики, акумулюючи накопичений досвід і досягаючи вищого рівня. Автор зазначає, що «педагогічні інновації вимагають нових методичних розробок, а готовність до них визначається за показниками, такими як мотиваційно-ціннісне ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами досягнення педагогічних цілей, здатність до творчості та рефлексії. Професійна орієнтація на інновації починається ще під час навчання у вищих навчальних закладах, що робить інтегровану методику ідеальним інструментом для розвитку цих якостей у студентів спеціальностей, пов'язаних з акустичними електронними системами» [4].

Таким чином, поєднання теоретичного осмислення з практичною інноваційною діяльністю не лише підвищує мотивацію студентів, а й сприяє формуванню комплексної професійної компетентності, що відповідає вимогам

сучасних технологічних галузей. Це узгоджується з висновками В. М. Кобисі, який підкреслює, що інтеграція сучасних інформаційних технологій у процес підготовки майбутніх інженерів є ключовою умовою розвитку їхньої професійної самостійності, технологічної мобільності та здатності до інноваційної діяльності [10, с.138].

Формування компетентностей здобувачів вищої освіти зумовлене реалізацією оновленого змісту освіти. Сучасне навчання має забезпечувати засвоєння знань та умінь, володіючи якими майбутній фахівець зможе швидко адаптуватись у своїй професійній діяльності [14].

Концепція методики базується на діяльнісному та компетентнісному підходах, згідно з якими навчання розглядається як процес активного створення студентом власного продукту - у даному випадку програмного коду, який реалізує акустичну модель формантного синтезу. У центрі навчання перебуває діяльність із моделювання, а не лише сприйняття готової теорії. Завдяки цьому студент виступає не пасивним реципієнтом знань, а розробником, який аналізує, кодує, тестує і вдосконалює власну програмну модель мовлення.

Методика передбачає інтеграцію трьох взаємопов'язаних компонентів:

1. Теоретико-концептуальний компонент - формування базових знань з акустики, фонетики, цифрової обробки сигналів, структури голосового тракту та принципів моделі «Джерело—фільтр».

2. Практично-програмний компонент - реалізація алгоритмів формантного синтезу засобами мов Python, MATLAB чи Simulink, включно з побудовою цифрових фільтрів, моделюванням LF-імпульсу, спектральним аналізом і візуалізацією результатів.

3. Рефлексивно-аналітичний компонент - осмислення отриманих результатів через порівняння синтезованого й реального мовлення, аналіз спектрів у Praat або LabVIEW, оцінювання ефективності коду за критеріями точності, природності й продуктивності.

Ключовим принципом є принцип інтеграції знань і дій, який проявляється у безпосередньому переході від рівня моделі до рівня реалізації: кожна фізична закономірність або математичне співвідношення має бути закодоване, протестоване й осмислене через результат звучання. Це підсилює зв'язок між абстрактним мисленням і практичною діяльністю, сприяє розвитку інженерного стилю мислення.

Методика також спирається на такі педагогічні принципи:

Науковість і моделювання реальних процесів - усі завдання ґрунтуються на реальних фізичних і акустичних моделях, що гарантує достовірність навчального матеріалу.

Проблемність і дослідницька активність - навчальні завдання формулюються у формі відкритих проблем («як змінюється спектр при варіації F_1 ?», «чому LF-модель дає природніше звучання?»), стимулюючи пошук і дослідження.

Поетапність і модульність - навчальний матеріал розподілено на логічні модулі («джерело», «фільтр», «суматор»), що відповідають структурі програмного коду.

Візуалізація і рефлексія - використання спектрограм, графіків і синтезованого звуку дає студенту можливість безпосередньо оцінити результат власного коду.

Результатом впровадження інтегрованої методики є сформованість комплексних професійних компетентностей: уміння аналізувати акустичні сигнали, будувати цифрові моделі, програмувати алгоритми ЦОС і критично оцінювати якість синтезованого мовлення. Окрім того, підвищується мотивація до навчання, оскільки студенти бачать реальний продукт своєї діяльності - синтезовану людську мову, отриману завдяки їхньому власному коду.

Таким чином, концептуальні основи інтегрованої методики навчання формантному синтезу полягають у створенні єдиної освітньої системи, де теорія, практика та творчий експеримент взаємопов'язані, а процес навчання

перетворюється на інженерно-дослідницьку діяльність, спрямовану на формування професійного мислення та цифрової компетентності.

Розглянемо детальніше принципи інтеграції ЦОС, акустики та програмування.

1. Принцип параметричної прозорості («Акустичний параметр – Код»). Кожен крок кодування повинен мати чітке фізичне обґрунтування, забезпечуючи пряму кореляцію між акустичними параметрами (наприклад, формантними частотами) та програмними змінними. Студент має розуміти, що зміна значення змінної $F1 = 500$ Гц у коді призводить до фізичного зсуву піку енергії в спектрі мовлення, що відповідає зміні резонансу голосового тракту.

Цей принцип базується на моделі «Джерело-фільтр» [36, с. 971], де параметризація дозволяє контролювати спектральні характеристики, роблячи процес синтезу передбачуваним і прозорим для аналізу.

Навчання починається з акустичної фонетики (таблиці формант для українських голосних, наприклад, для /a/ $F1 \approx 700$ Гц, $F2 \approx 1200$ Гц [8, с. 250]) і одразу переходить до розрахунку коефіцієнтів фільтра ($a1, a2$) у програмному коді. Це закріплює зв'язок: $F_k \rightarrow 2\pi F_k / F_s \rightarrow \cos(\theta) \rightarrow a1$.

Наприклад, у Python з використанням бібліотеки SciPy студенти реалізують функцію для обчислення коефіцієнтів:

```
python ✕ Collapse  ⇅ Wrap  ▶ Run  📄 Copy
```

```
import numpy as np
def formant_coefficients(f, b, fs):
    r = np.exp(-np.pi * b / fs)
    a1 = 2 * r * np.cos(2 * np.pi * f / fs)
    a2 = -r**2
    return a1, a2
```

Це дозволяє симулювати зміну формант і візуалізувати спектр за допомогою FFT, демонструючи, як зміна $F1$ з 500 Гц на 600 Гц зсуває пік на 100 Гц у спектрі.

Формування інженерного мислення, де акустичні характеристики розглядаються як керовані параметри системи, сприятиме розвитку критичного аналізу та навичок налагодження коду.

У педагогічному контексті це підвищує мотивацію студентів, оскільки вони бачать безпосередній вплив змін у коді на акустичний результат, що підтверджується експериментами з аудіо-виходом (наприклад, через Pyaudio), і сприяє кращому засвоєнню ЦОС на 15–20% за даними подібних методик [9, с. 65].

2. Принцип модульності та декомпозиції. Цей принцип є базовим у структурі інтегрованої методики навчання формантному синтезу, оскільки він відображає як логіку побудови реальних інженерних систем, так і принципи сучасного програмування. Його суть полягає в розбитті складного цілісного процесу синтезу мовлення на окремі, незалежні, але взаємопов'язані програмні модулі, кожен із яких реалізує певну функціональну підсистему моделі «Джерело–фільтр». Такий підхід дозволить студентам поступово опанувати матеріал, знизить когнітивне навантаження та забезпечить логічну послідовність навчання - від простих операцій до складних інтегрованих систем.

Модульність означає структурування навчального матеріалу та програмного коду відповідно до функціональних компонентів фізичної моделі. У контексті формантного синтезу це передбачає декомпозицію моделі «Джерело–фільтр» на три основні підсистеми: генератор джерела, фільтр голосового тракту та аналізатор результату. Кожен із цих модулів може бути незалежно розроблений, протестований і модифікований без порушення загальної архітектури системи. Це формує у студентів розуміння принципу «divide and conquer» (розділяй і володарюй), який є ключовим у інженерії програмних систем.

У практичній роботі студентам пропонується побудувати три взаємопов'язані програмні блоки.

Модуль А: Генерація джерела.

Цей модуль створює послідовність глотальних імпульсів, що моделюють коливання голосових зв'язок. Для цього застосовується або спрощена функція на основі $\sin^2$ -імпульсів, або більш реалістична LF-модель (Liljencrants–Fant).

У програмному коді (Python або MATLAB) студенти реалізують параметри періоду основного тону F_0 , тривалості відкриття щілини T_e , амплітуди E_0 та коефіцієнтів згасання. Важливо, що цей модуль самодостатній - його можна протестувати окремо, вивівши часовий сигнал або спектр.

Модуль В: Формантний фільтр.

Реалізує різницеве рівняння рекурсивного фільтра другого порядку (PIR), що відповідає одній форманті. Для кожного резонатора обчислюються коефіцієнти a_1 і a_2 за формулами, які враховують частоту форманти F_k , смугу пропускання B_k і частоту дискретизації F_s . Потім формується каскад із кількох таких фільтрів (зазвичай 3–5), що забезпечує моделювання голосового тракту. Завдяки модульному підходу студенти можуть змінювати параметри окремої форманти, досліджуючи вплив на тембр і спектр звуку.

Модуль С: Спектральний аналізатор.

Цей модуль здійснює візуалізацію та оцінювання отриманого сигналу. Він виконує швидке перетворення Фур'є (FFT) для обчислення амплітудного спектра $S(f)$ та порівнює його з теоретичними формантними частотами. У результаті студент бачить графічне підтвердження роботи моделі: спектр має виражені піки на частотах F_1 , F_2 , F_3 , що відповідають заданим параметрам фільтра. За бажанням до цього модуля можна додати функції автоматичного обчислення коефіцієнта кореляції чи похибки RMSE між еталонним і синтезованим сигналами.

Реалізація модульності забезпечує поступовість і прозорість навчання. Студент не просто повторює алгоритми, а будує їх власноруч - поетапно, з розумінням ролі кожного елемента системи.

Такий підхід:

- формує навички структурного та об'єктно-орієнтованого програмування, адже кожен модуль реалізується як окрема функція або клас;
- сприяє розвитку системного мислення, оскільки всі частини моделі логічно взаємопов'язані;
- підвищує мотивацію до навчання, адже результат кожного етапу можна безпосередньо почути й побачити (синтезований звук, спектр, хвильова форма);
- створює умови для індивідуалізації навчання, коли студент може вдосконалювати окремі модулі (наприклад, удосконалити джерело збудження або розширити фільтр до адаптивної конфігурації).

Таким чином, принцип модульності та декомпозиції не лише спрощує процес навчання, а й формує у студентів професійне розуміння архітектури складних інженерних систем, навчаючи їх мислити категоріями компонентів, інтерфейсів і взаємодії модулів - як у реальному розробленні програмного чи аудіотехнічного продукту.

3. Принцип візуалізації та емпіричної верифікації. Цей принцип є ключовим для розвитку в студентів інженерного мислення, адже він переводить процес навчання з рівня абстрактного кодування на рівень наочної демонстрації результатів. Його головна ідея полягає в тому, що будь-яка зміна у програмному коді або параметрах акустичної моделі повинна мати миттєве візуальне відображення, щоб студент міг одразу побачити та проаналізувати наслідки власних дій. Це забезпечує перехід від теоретичного розуміння до практичного осмислення процесів синтезу мовлення.

Візуалізація дозволяє зробити процес навчання багатоканальним - інформація сприймається не лише інтелектуально, а й зорово, що істотно підвищує рівень розуміння. У сфері формантного синтезу це означає представлення результатів у часовій області (осцилограма сигналу) та у частотній області (амплітудний спектр або спектрограма). Завдяки цьому студенти можуть простежити зв'язок між зміною параметрів моделі (частот

формант, ширини смуг, інтенсивності джерела) і видимими змінами у графічному представленні сигналу.

У програмному середовищі (Python, MATLAB, Simulink) студенти застосовують графічні бібліотеки для побудови та аналізу результатів. Найчастіше використовується Matplotlib у Python, яка дозволяє:

- відображати осцилограму сигналу у часовій області - `plt.plot(t, x)`;
- будувати амплітудний спектр або спектрограму (`plt.specgram(x, Fs=44100)`), де чітко видно піки, що відповідають формантам F_1 , F_2 , F_3 ;
- порівнювати реальний і синтезований сигнали на одному графіку, що дає можливість візуально оцінити ступінь відповідності.

Додатково можуть застосовуватися інтерактивні бібліотеки (наприклад, Plotly, Dash) для побудови візуальних панелей, де студент змінює параметри (частоту, амплітуду, фільтри) у реальному часі й одразу спостерігає результат. Такий підхід стимулює дослідницьку активність і дозволяє виявляти причинно-наслідкові зв'язки між теоретичними величинами й практичним звучанням.

З педагогічної точки зору, цей принцип забезпечує перехід від теоретичної істини до емпіричної перевірки. Студент не просто вірить у правильність формули, а переконується у ній експериментально - бачить, що збільшення частоти F_1 зсуває пік спектра вгору, а розширення смуги B_1 робить пік ширшим і нижчим. Такий досвід розвиває інженерну інтуїцію, необхідну для роботи з акустичними системами.

Крім того, візуалізація сприяє навчанню через зворотний зв'язок: студент одразу бачить, коли його код працює некоректно (наприклад, відсутність формантних піків або спотворення хвильової форми), і може швидко виправити помилки. Це наближає навчання до реального інженерного процесу - моделювання, тестування, налагодження.

Важливим педагогічним ефектом є розвиток емпіричного типу мислення, коли кожен отриманий результат підлягає перевірці через експеримент, графічний аналіз або порівняння з еталонними

характеристиками. Такий підхід узгоджується з моделлю досвідного навчання Д. Колба, у якій процес засвоєння знань включає послідовні фази: конкретний досвід, рефлексивне спостереження, аналітичне осмислення та подальше експериментування. У контексті формантного синтезу це проявляється у циклі «спостереження → аналіз → висновок → корекція», що забезпечує глибоке розуміння взаємозв'язку між параметрами моделі та акустичним результатом [38, с. 89].

Отже, принцип візуалізації та емпіричної верифікації є мостом між математичною моделлю й реальним акустичним процесом. Він робить навчання не лише наочним і динамічним, а й науково обґрунтованим, сприяючи формуванню у здобувачів вищої освіти дослідницьких, аналітичних і програмно-технічних компетентностей, необхідних для сучасного інженера-акустика.

Структура та зміст навчального модуля.

Навчальний модуль «Програмне моделювання мовленнєвих систем» є центральним елементом методики формування у студентів практичних компетентностей у галузі цифрової акустики. Його структура побудована за принципом послідовного ускладнення завдань, що відтворює логіку акустичної моделі «Джерело–фільтр» - від базових цифрових понять до створення повноцінної системи синтезу мовлення. Такий підхід дає змогу студентам спочатку опанувати елементарні поняття цифрової обробки сигналів, а потім - перейти до моделювання складних акустичних процесів, притаманних людській мові. Структуру навчального модуля «Програмне моделювання мовленнєвих систем» наведено у Додатку А.

Розглянемо основні етапи навчального модуля.

Етап 1. Основи цифрової обробки сигналів.

На першому етапі навчання здійснюється засвоєння фундаментальних понять цифрової обробки сигналів, що становлять теоретичну основу формантного синтезу. Основна увага приділяється таким категоріям, як дискретизація та квантування сигналів, спектральне представлення, швидке

перетворення Фур'є (FFT), а також аналіз часових і частотних характеристик акустичних даних.

Студенти опановують принципи переходу від безперервного акустичного сигналу до його цифрової форми, зокрема поняття дискретного часу, частоти дискретизації F_s та вимоги теореми Котельникова–Найквіста щодо мінімальної частоти відліків. Розглядаються наслідки квантування та вплив розрядності на точність відтворення звуку. Значну увагу приділено спектральному поданню мовленнєвих сигналів, що виступає необхідною передумовою для подальшого аналізу формант.

У межах етапу формуються практичні навички роботи з масивами даних у Python із застосуванням бібліотек NumPy та SciPy, виконання спектрального аналізу за допомогою FFT, а також побудови спектрограм і графічних залежностей у Matplotlib. Це сприяє розвитку розуміння цифрових моделей звуку та формує основу для кодування алгоритмів формантного синтезу.

Студентам пропонується реалізувати базовий функціонал для генерування синусоїдальних сигналів, виконання їх дискретизації, імітації квантування, а також аналізу отриманих даних у часовій та частотній областях. Зокрема, практичні завдання включають написання функцій для:

- формування масивів відліків синусоїди з різними частотами;
- розрахунку спектра сигналу методом FFT;
- побудови амплітудно-частотних характеристик;
- порівняння впливу різної частоти дискретизації на якість відтворення.

Детальний перелік груп компетентностей, що формуються на Етапі 1, їх змісту та очікуваних результатів навчання, який демонструє системний підхід до формування акустичних, програмних та аналітичних умінь студентів, представлено у Додатку Б.

Таке поєднання теоретичного матеріалу з його негайною програмною реалізацією забезпечує глибше розуміння природи акустичних сигналів та закладає фундамент для подальшого вивчення моделей «Джерело–фільтр» і побудови формантних фільтрів другого порядку.

Етап 2. Модуль «Джерело» (Glottal Source).

Акустичний фокус цього етапу полягає у моделюванні глотального імпульсу, параметри LF-моделі (Liljencrants–Fant Pulse).

Програмна компетентність передбачає створення нелінійних і періодичних функцій, реалізація синтезу сигналів у дискретному часі.

Студенти реалізують функцію збудження мовлення у вигляді періодичних імпульсів, що імітують коливання голосових зв'язок. Вони досліджують вплив параметрів відкриття та закриття голосової щілини (R_a , R_b , T_e , F_0) на форму сигналу. Під час виконання лабораторних робіт студенти будують графіки осцилограм і спектрів джерела збудження, навчаючись налаштовувати форму імпульсу для досягнення природнішого звучання. Це дозволяє зрозуміти зв'язок між фізіологічними процесами голосоутворення та їх цифровою реалізацією, а також формує навички корекції параметрів моделі для досягнення більш природного звучання синтезованого мовлення. Узагальнені компетентності, що формуються у студентів у процесі моделювання джерела збудження мовлення, подано у Додатку В.

Етап 3. Модуль «Фільтр» (Formant Filter).

Акустичний фокус цього етапу полягає у моделюванні каскадної конфігурації голосового тракту для синтезу голосних звуків, базованої на формантному підході. Формантна структура голосного формується шляхом послідовного пропускання сигналу джерела збудження через низку резонаторів, кожен з яких моделює окрему форманту (F_1 , F_2 , F_3). Кожен резонатор реалізується у вигляді цифрового фільтра другого порядку, що відтворює характерні піки спектра, відповідні природним резонансним частотам голосового тракту.

Програмна компетентність, що формується на цьому етапі, передбачає опанування методики розрахунку коефіцієнтів цифрових резонаторів (a_1 , a_2), а також реалізацію різницевого рівняння ІІР-фільтра у дискретному часі. Студенти створюють програмний модуль, який забезпечує послідовне

фільтрування сигналу джерела через каскад формантних фільтрів, що дозволяє відтворити акустичні властивості голосного звуку у цифровому вигляді.

Особлива увага приділяється візуальній верифікації результатів. Для цього будуються амплітудно-частотні характеристики (АЧХ) кожного резонатора та спектрограма сформованого мовленнєподібного сигналу. Такий підхід поглиблює розуміння взаємозв'язку між параметрами формант (частотою, добротністю, шириною смуги пропускання) та їх відображенням у спектральному просторі, а також підсилює інженерне мислення студентів шляхом аналізу відповідності отриманих результатів теоретичній моделі.

Структуру та зміст компетентностей, що формуються у студентів під час виконання Етапу 3 (модуля «Фільтр»), подано у Додатку Д, що дозволяє системно оцінити розвиток акустичних, алгоритмічних і програмних умінь.

Етап 4. Модуль «Складність» (Parallel Model, Noise Synthesis).

Акустичний фокус цього етапу полягає у моделюванні фрикативних та шумових складових мовлення, що характеризуються широкосмуговим спектром і потребують паралельної обробки сигналів. На відміну від попередніх етапів, де домінував гармонічний характер сигналу, робота з шумовими компонентами передбачає синтез звуків типу $[s]$, $[f]$, $[h]$, а також аспіраційних елементів голосних та приголосних.

У програмному аспекті студенти опановують операції з паралельними потоками даних, формуванням незалежних каналів фільтрації та їх подальшим сумуванням. Реалізація паралельної архітектури потребує поєднання кількох сигналів із різними амплітудними ваговими коефіцієнтами, що дозволяє моделювати складні акустичні структури. Значну увагу приділено генеруванню та параметризації шумових сигналів - зокрема, білого та рожевого шуму, які використовуються як джерела фрикативної енергії.

Виконуючи лабораторні завдання, студенти створюють гібридні моделі, у яких шумові компоненти інтегруються з гармонічним вокальним сигналом. Це дає змогу відтворювати реалістичні приголосні звуки та аспіраційні переходи, а також глибше зрозуміти принципи суматорної архітектури в

моделі «Джерело–фільтр». Такий підхід забезпечує формування навичок конструювання складних структур синтезу мовлення та підвищує рівень інженерної компетентності студентів у галузі цифрової акустики. Структуру та зміст компетентностей, що формуються у студентів під час виконання Етапу 4, подано у Додатку Е.

Етап 5. Модуль «Переходи» (Dynamic Transitions).

На завершальному етапі навчального модуля студенти переходять від статичного синтезу із фіксованими параметрами до створення динамічних мовленнєвих сигналів, що змінюються у часі. Особливий акцент робиться на моделюванні артикуляційних переходів між голосними (Vowel–Vowel Transitions) та базових елементів коартикуляції, що є ключовими характеристиками природності мовлення.

Акустичний зміст цього етапу охоплює розуміння механізмів коартикуляції – явища, коли артикуляційні положення одних звуків впливають на сусідні. Це вимагає моделювання плавних змін резонансних характеристик голосового тракту. Основною дослідницькою задачею є побудова динамічних траєкторій формантних частот $F_1(t)$, $F_2(t)$, $F_3(t)$, які відтворюють зміну форми голосового тракту під час вимови складених мовленнєвих фрагментів (наприклад, перехід $/a/ \rightarrow /i/$ або $/o/ \rightarrow /e/$).

У програмному аспекті студенти опановують методи лінійної та нелінійної інтерполяції акустичних параметрів, що дозволяє реалізувати плавні зміни формантних частот у функції часу. Застосовуються такі інструменти, як: лінійна інтерполяція (метод `numpy.linspace`); кубічна інтерполяція або сплайн-інтерполяція для більш природних траєкторій; програмна генерація послідовних кадрів акустичних параметрів та їх перетворення у часовий сигнал.

Студенти створюють динамічний формантний фільтр, у якому коефіцієнти цифрових резонаторів змінюються в реальному часі, відповідно до обраних артикуляційних траєкторій.

Завданням студентів на цьому етапі є:

- реалізація алгоритму поступової зміни формантних частот;
- синтез мовних відрізків із плавними переходами між голосними;
- порівняння спектральних характеристик різних режимів інтерполяції;
- оцінювання впливу способу інтерполяції на природність звучання.

У рамках додаткових завдань розглядаються методи моделювання антиформант (нулів) для назальних та деяких приголосних звуків, що дозволяє продемонструвати студентам складність і багатовимірність коартикуляційних процесів.

Реалізація динамічного синтезу значно поглиблює розуміння студентами: принципів зміни акустичних параметрів у часі; ролі плавності артикуляційних траєкторій; впливу динамічних характеристик на перцептивну природність мовлення; взаємозв'язку між програмною реалізацією та артикуляційними моделями.

У результаті студенти набувають навичок створення реалістичних синтезованих мовних сигналів, що відповідає сучасним вимогам до інженерної підготовки у сфері акустичних електронних систем та цифрової обробки мовлення. Структуру відповідних компетентностей подано у Додатку Ж.

Кожен етап завершується практичним проєктом, де студенти:

- аналізують отриманий сигнал у середовищі Praat або LabVIEW;
- оцінюють різницю між реальним і синтезованим мовленням;
- формують звіт із розрахунками, кодом та графічними результатами.

Завдяки такій структурі модуль виступає не просто курсом із програмування, а інтегрованою системою міждисциплінарного навчання, що поєднує фізику, математику, інформатику й педагогічну методику. Студенти набувають не лише технічних навичок кодування, а й глибокого розуміння того, як цифрові алгоритми відтворюють реальні акустичні явища.

У підсумку, структура модуля сприяє поетапному розвитку в студентів аналітичного, алгоритмічного та дослідницького мислення, а також формує здатність застосовувати цифрові методи у професійній діяльності - від проєктування аудіосистем до створення освітніх засобів синтезу мовлення.

Критерії та показники сформованості програмної компетентності.

Ефективність інтегрованої методики навчання формантному синтезу оцінюється за системою чітко визначених критеріїв і показників, які відображають не лише рівень засвоєння теоретичного матеріалу, а й здатність студента застосовувати знання у практичному програмуванні. Оцінювання проводиться за сукупністю об'єктивних (кількісних) і суб'єктивних (якісних) параметрів, що разом утворюють комплексну характеристику рівня сформованості професійних компетентностей.

1. Критерій коректності цифрової обробки сигналів (ЦОС). Одним із базових об'єктивних показників точності реалізації алгоритмів цифрової обробки сигналів у рамках формантного синтезу є значення середньоквадратичної похибки RMSE (Root Mean Square Error) між теоретичною та отриманою амплітудно-частотною характеристикою (АЧХ) або спектром сигналу. Даний показник дозволяє кількісно оцінити, наскільки правильно студент відтворив параметри формантного фільтра, а також перевірити відповідність між розрахованими значеннями частот та смуг пропускання (F_1 , F_2 , B_1 , B_2) і фактичними результатами цифрового моделювання.

Оцінювання здійснюється шляхом аналізу програмного коду та згенерованих графічних результатів (АЧХ, спектрограм), побудованих за допомогою Python (функції `fft()`, `abs()`, `plot()`), або із застосуванням інструментів акустичного аналізу (наприклад, Praat). Порівняння з еталонними спектральними характеристиками дає змогу визначити рівень цифрової точності реалізованого алгоритму.

Для оцінювання рівня сформованості компетентності встановлено такі порогові значення RMSE:

- $RMSE \leq 0.05$ - високий рівень точності синтезу;
- $0.05 < RMSE \leq 0.1$ - достатній рівень точності;
- $RMSE > 0.1$ - недостатній рівень, що вказує на похибки у цифровій

реалізації або некоректний вибір параметрів моделі.

Застосування RMSE як інженерної метрики сприяє розвитку у студентів уміння перевіряти коректність результатів цифрової обробки сигналів, інтерпретувати кількісні відхилення та формувати навички аналітичної перевірки алгоритмів. Таким чином, критерій RMSE виступає важливим показником інженерної достовірності отриманих результатів і служить основою для об'єктивного оцінювання рівня сформованості цифрових та алгоритмічних компетентностей.

2. Критерій алгоритмічної повноти. Другим ключовим об'єктивним показником оцінювання ефективності навчання формантному синтезу є критерій алгоритмічної повноти, який характеризує здатність студента самостійно реалізовувати математичні та обчислювальні процедури без опори на високорівневі бібліотеки. Основним показником виступає наявність у вихідному коді власних реалізацій базових елементів цифрового синтезу, зокрема: обчислення коефіцієнтів формантного фільтра; реалізація різницевого рівняння IIR-фільтра у дискретному часі; програмна генерація глотального імпульсу або інших сигналів збудження.

Оцінювання здійснюється у форматі експертного аналізу вихідного коду (source code review), який передбачає: перевірку правильності математичних обчислень; аналіз логіки алгоритму та послідовності обчислювальних кроків; оцінку наявності структурованості, коментарів та пояснювальних фрагментів; визначення рівня самостійності реалізації.

Такий підхід дозволяє не лише перевірити кінцевий результат синтезу, а й простежити, яким саме чином студент дійшов до цього результату. Зокрема, важливою ознакою високого рівня алгоритмічної повноти є відмова від використання готових високорівневих функцій (наприклад, `scipy.signal.lfilter`) на користь власної реалізації.

Під час аналізу враховується: структурованість коду (поділ на функції, класи, модулі); наявність коментарів, що демонструють розуміння призначення блоків; модульність програмної системи (окремо реалізовані блоки: генератор, фільтр, аналізатор); здатність до відлагодження та

тестування окремих компонентів синтезатора; коректність використання змінних, параметрів, часових індексів.

Алгоритмічна повнота є важливим індикатором сформованої програмної самостійності та здатності студента працювати з цифровими моделями на рівні алгоритмів, а не лише застосовувати готові інструменти. Це також характеризує рівень інженерного мислення: уміння будувати цифрову модель «від першопринципів» та розуміти причинно-наслідкові зв'язки між параметрами моделі та властивостями синтезованого сигналу.

3. Критерій якості синтезу. Третім важливим критерієм оцінювання ефективності інтегрованої методики навчання формантному синтезу є критерій якості синтезу, який відображає суб'єктивне сприйняття результатів роботи студента. На відміну від попередніх критеріїв, що спираються на кількісні інженерні метрики, цей критерій базується на психоакустичних і перцептивних показниках, що є невід'ємною частиною оцінювання мовних технологій.

Для оцінювання застосовується міжнародно визнана шкала MOS (Mean Opinion Score), широко використовувана в аудіоінженерії, телекомунікаціях та дослідженнях мовлення. Шкала дозволяє визначити рівень: розбірливості, природності, плавності, виразності синтезованого мовлення.

Оцінювання здійснюється за п'ятибальною шкалою (таблиця 2.1.), де 1 бал означає дуже низьку якість, а 5 балів - високу природність і комфортність сприйняття.

Критерій дозволяє перевірити акустичну адекватність моделі та зв'язок між математичною структурою й психоакустичним сприйняттям. Результати тестування аналізуються статистично: обчислюється середнє значення MOS для кожного студента, а також порівнюється з параметрами RMSE і спектральною точністю. Так можна виявити співвідношення між технічною правильністю та суб'єктивним сприйняттям.

Таблиця 2.1.

Інтерпретація якості мовлення за MOS-шкалою

Рівень MOS	Інтерпретація якості мовлення
5	Дуже природне, близьке до людського мовлення
4	Природне, незначні артефакти
3	Зрозуміле, але помітно синтетичне
2	Слабо розбірливе
1	Нерозбірливе, спотворене

Таким чином, критерій якості синтезу виступає комплексною оцінкою, яка об'єднує технічні та перцептивні аспекти, і дозволяє цілісно оцінити результат навчання формантному синтезу.

4. Критерій структурно-логічної організації програмного рішення. Важливою складовою оцінювання сформованості програмної компетентності студентів є критерій структурно-логічної організації програмного рішення, який характеризує якість побудови алгоритму, рівень дотримання принципів програмної інженерії та здатність студента структурувати власний код відповідно до професійних стандартів.

Основним показником цього критерію виступає рівень застосування таких інженерних принципів, як: модульність (поділ коду на функціональні блоки з чітко окресленими завданнями), декомпозиція (розбиття складного алгоритму на прості підзадачі), структурованість та логічність побудови програмного рішення, коментування коду, що забезпечує зрозумілість і відтворюваність програмної логіки, чіткість вхідних і вихідних інтерфейсів між окремими компонентами програми.

Студентське рішення вважається добре структурованим, якщо всі елементи системи взаємодіють через передбачувані та описані механізми, а

окремі модулі (наприклад, генератор джерела, формантний фільтр, блок візуалізації, аналізатор спектра) функціонують як автономні складові комплексної архітектури.

Оцінювання здійснюється шляхом структурного аналізу програмного продукту, що включає: перевірку архітектурної цілісності, оцінку логічних зв'язків між модулями, аналіз наявності чітко визначених вхідних і вихідних параметрів, перегляд коментарів та пояснювальних блоків коду, перевірку відповідності структури програмного рішення поставленим завданням, оцінку застосування принципів чистого коду (Clean Code).

Додатково може проводитися експертне оцінювання - code review, що дозволяє визначити, наскільки код читабельний і придатний до командної розробки.

Цей критерій відображає інженерну зрілість програмного мислення. Високий рівень досягається, якщо код структурований, кожна функція має чітке призначення, а взаємодія модулів - прозора й логічна. Це готує студента до роботи в колективних проєктах і розробці складних аудіоалгоритмів у промислових системах.

5. Критерій дослідницької активності та аналітичної рефлексії. Цей критерій характеризує здатність студента до усвідомленого аналізу цифрових моделей формантного синтезу, інтерпретації результатів експериментів та аргументованого обґрунтування отриманих висновків.

Показником виступає вміння студента: аналізувати спектральні та часові характеристики сигналів; проводити експерименти зі зміною параметрів (F_1 , F_2 , B_1 , R_d тощо); пояснювати вплив цих параметрів на форму спектра й якість синтезованого мовлення; формулювати висновки щодо точності та коректності моделі.

Оцінювання здійснюється за результатами аналітичного звіту, у якому студент має: описати проведений експеримент і використані параметри; подати графічні матеріали (АЧХ, спектрограми, осцилограми); інтерпретувати отримані дані; визначити можливі напрями оптимізації моделі.

Висока оцінка за цим критерієм свідчить про сформованість дослідницького мислення, здатність працювати з експериментальними даними та робити обґрунтовані висновки щодо ефективності алгоритмів цифрової обробки сигналів.

Підсумковий підхід до оцінювання. Оцінювання відбувається за 100-бальною шкалою, де вагові коефіцієнти розподіляються залежно від значущості критерію (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2.

Вагові коефіцієнти критеріїв підсумкового оцінювання сформованості програмної компетентності

Критерій	Вагомість (%)
Коректність ЦОС (RMSE)	25
Алгоритмічна повнота	20
Якість синтезу (MOS)	25
Структурно-логічна організація	15
Аналітична рефлексія	15

Отримані результати дозволяють визначити не лише рівень програмної компетентності, а й ступінь сформованості інженерно-аналітичного стилю мислення, що є кінцевою метою навчального модуля «Програмне моделювання мовленнєвих систем».

Таким чином, система критеріїв і показників забезпечує комплексне оцінювання - від точності цифрової реалізації до якості звукового результату та здатності студента мислити як дослідник і розробник у галузі цифрової акустики.

2.2. Програмна архітектура навчального модуля формантного синтезатора

Навчальний модуль реалізується як об'єктно-орієнтована система на базі мови програмування Python, що дає змогу логічно структурувати програму у вигляді взаємодіючих компонентів:

- Клас «Source» - модуль генерації глотального імпульсу;
- Клас «Filter» - модуль формантної фільтрації;
- Клас «Analyzer» - модуль спектрального аналізу та візуалізації результатів.

Така архітектура демонструє студентам принцип системного підходу: кожен елемент моделі відповідає конкретному фізичному процесу в голосовому тракті, а програмна структура повторює логіку побудови реальних мовленнєвих систем.

Вибір програмного інструментарію та середовища розробки. Вибір мови Python (версії ≥ 3.8) зумовлений її широким використанням у сфері цифрової обробки сигналів (ЦОС), відкритим кодом, кросплатформеністю та наявністю великої кількості бібліотек для наукових обчислень і візуалізації. В освітньому контексті Python є ідеальним середовищем для поєднання математичного моделювання, програмування та аналітичного мислення.

Основні бібліотеки, що застосовуються:

1. NumPy - основа числового моделювання. Використовується для створення й обробки одновимірних масивів, які представляють цифровий аудіосигнал. Забезпечує виконання векторизованих обчислень, що значно підвищує швидкість реалізації різницевих рівнянь (ІІР-фільтрів, генераторів сигналів). Дає змогу студентам усвідомити, що звук у цифровому середовищі - це масив чисел, де кожен елемент відповідає значенню амплітуди у певний момент часу.

У лістингу 2.1 наведено фрагмент програмного коду, який демонструє процес генерації синусоїдального сигналу у середовищі Python.

```
python

import numpy as np
t = np.linspace(0, 1, 44100)
x = np.sin(2 * np.pi * 200 * t) # синусоїдальний сигнал 200 Гц
```

Лістинг 2.1 – Генерація синусоїдального сигналу частотою 200 Гц у Python.

Робота з NumPy сприяє розвитку аналітичного мислення - студент розуміє, як математичні рівняння перетворюються у масиви даних, а зміни параметрів одразу відображаються у сигналі.

2. SciPy інструментарій наукових і спектральних розрахунків. Містить модулі `scipy.signal`, які використовуються для виконання спектрального аналізу (FFT), перевірки фільтрів, згорток і оцінки стабільності систем.

Хоча у межах навчального завдання фільтри реалізуються вручну, SciPy застосовується для верифікації результатів - тобто перевірки, чи відповідає студентська реалізація аналітичним даним.

У лістингу 2.2 наведено фрагмент програмного коду, який демонструє приклад обчислення спектральної щільності потужності сигналу методом Велча у Python.

```
python

from scipy import signal
f, Pxx = signal.welch(x, fs=44100)
```

Лістинг 2.2 – Приклад обчислення спектральної щільності потужності сигналу методом Велча у Python.

Цей інструмент допомагає студентам зрозуміти, як сучасні наукові бібліотеки реалізують складні методи ЦОС, і навчає порівнювати власні алгоритми з професійними реалізаціями, формуючи навички наукової перевірки результатів.

3. Matplotlib - основний засіб візуалізації результатів. Застосовується для побудови графіків осцилограм, спектрограм і амплітудно-частотних характеристик (АЧХ). Дозволяє миттєво відображати зміни у сигналі після зміни параметрів фільтра або джерела. Дає змогу студентам проводити емпіричну верифікацію, тобто перевіряти, чи відповідають результати теоретичним очікуванням.

Для прикладу реалізації побудови осцилограми синусоїдального сигналу використаємо фрагмент коду, який наведемо у лістингу 2.3.

```
python

import matplotlib.pyplot as plt
plt.figure(figsize=(8, 4))
plt.plot(t, x)
plt.title("Осцилограма синусоїдального сигналу")
plt.xlabel("Час, с")
plt.ylabel("Амплітуда")
plt.show()
```

Лістинг 2.3 - Побудова осцилограми синусоїдального сигналу засобами бібліотеки Matplotlib (Python).

Візуалізація є ключовим елементом пізнавальної діяльності: вона перетворює абстрактні числові дані на графічні об'єкти, що дозволяє студентам миттєво оцінювати правильність виконаних обчислень і краще розуміти взаємозв'язок між параметрами акустичної моделі.

4. Librosa - додатковий інструмент для роботи зі звуком. Дозволяє зберігати синтезовані сигнали у форматах .wav, а також виконувати їх подальший аналіз (спектр, мел-частоти, форманти). Використовується як приклад промислової бібліотеки, що інтегрує Python у професійні аудіосистеми.

Для демонстрації реалізації відповідного алгоритму наведено фрагмент програмного коду (лістинг 2.4).

```
python

import librosa
import soundfile as sf
sf.write('voice.wav', x, 44100)
```

Лістинг 2.4 – Збереження синтезованого сигналу у форматі WAV за допомогою бібліотек librosa та soundfile (Python).

Знайомить студентів із практичними інструментами аудіоінженерії, що використовуються у дослідженнях штучного інтелекту, машинного навчання та систем TTS (Text-to-Speech).

Таким чином, розроблена архітектура дозволяє поступово поєднувати усі компоненти у єдину систему. Наприклад:

1. Студент створює глотальний імпульс (Source),
2. Пропускає його через каскад фільтрів (Filter),
3. Виконує спектральний аналіз (Analyzer),
4. Відображає результати (Matplotlib),
5. Зберігає сигнал (Librosa або soundfile).

Кожен крок підкріплюється візуалізацією, математичними розрахунками та аналітичним поясненням, що створює цілісне уявлення про роботу акустичних систем. З метою глибшого розуміння доцільно окремо проаналізувати кожен із зазначених кроків.

Алгоритмічна реалізація Джерела збудження (Глотальний імпульс).

Для дзвінких звуків джерело моделюється як періодична послідовність глотальних імпульсів. У навчальному модулі використовується спрощена, але керована версія моделі LF-Pulse, зосереджена на контролі швидкості закриття.

А. Керування частотою F_0 та періодом T_0 . Частота основного тону F_0 (Pitch) часто змінюється з часом для імітації інтонації. Це вимагає динамічної модуляції періоду T_0 :

$$T_0[n] = F_8/F_0[n], \quad (2.1)$$

де F_8 - частота дискретизації,

$F_0[n]$ - бажана частота тону на поточному часовому кроці n .

Для плавного переходу між F_{0start} та F_{0end} використовується лінійна інтерполяція (LPC-аналог).

В. Програмна реалізація глотального імпульсу (Python-фрагмент).
Студенти програмують функцію, що генерує один імпульс, і використовують цикл для його повторення з періодом T_0 .

```
Python

import numpy as np

def generate_glottal_pulse(Ts, Fs):
    # Ts: тривалість імпульсу в секундах
    # Fs: частота дискретизації (наприклад, 16000 Гц)

    T0 = 1.0 / Fs # Крок часу
    N_s = int(Ts * Fs) # Кількість відліків

    # Використання модифікованої синусоїдної/експоненціальної форми
    time_indices = np.arange(N_s) * T0

    # Моделювання швидкого закриття: експоненційне спадання
    rising_phase = np.sin(np.pi * time_indices / Ts)**2
    decay_phase = np.exp(-15 * time_indices / Ts) # Крутий спад

    # Імпульс як комбінація форм
    pulse = rising_phase * decay_phase

    return pulse / np.max(pulse)
```

Лістинг 2.5 - Програмна реалізація глотального імпульсу (Python).

Цей модуль навчає студента роботі з експоненціальним спадом у дискретному часі, що є імітацією фізичного демпфування.

Алгоритмічна реалізація формантного фільтра (Резонатор).
Ключовим навчальним моментом є самостійна реалізація IIR-фільтра на основі різницевого рівняння, а не виклику вбудованих функцій.

А. Програмний розрахунок коефіцієнтів a_1, a_2 . Студенти створюють функцію, яка перетворює акустичні параметри на коефіцієнти фільтра, використовуючи формули, наведені у Розділі 1.

```

Python

import numpy as np

def calculate_biquad_coeffs(Fk, Bk, Fs):
    """
    Fk: Формантна частота (Гц)
    Bk: Ширина смуги (Гц)
    Fs: Частота дискретизації (Гц)
    """

    # Крок 1: Обчислення параметрів полюса (радіус r та кут theta)
    r = np.exp(-np.pi * Bk / Fs)          # Радіус (контроль ширини смуги)
    theta = 2.0 * np.pi * Fk / Fs        # Кут (контроль частоти)

    # Крок 2: Обчислення коефіцієнтів a1 та a2
    a1 = 2.0 * r * np.cos(theta)
    a2 = -r * r

    # Коефіцієнти b (чисельника) для формантного фільтра часто ставлять b=[1, 0, 0]
    b = np.array([1.0, 0.0, 0.0])
    # Коефіцієнти a (знаменника)
    a = np.array([1.0, -a1, -a2])

    return a, b

```

Лістинг 2.6 – Програмна реалізація обчислення коефіцієнтів формантного бікуад-фільтра (Python).

Студент бачить, як радіус полюса r прямо впливає на ширину смуги B_k , а кут - на резонансну частоту F_k .

В. Реалізація різницевого рівняння IIR-фільтра. Функція фільтрації повинна імітувати роботу апаратного DSP-процесора, використовуючи пам'ять (змінні $y[n-1]$ та $y[n-2]$).

```

Python

def apply_iir_filter(input_signal, a_coeffs, G):
    output_signal = np.zeros_like(input_signal)

    # Ініціалізація пам'яті (попередні значення виходу)
    y1 = 0.0 # y[n-1]
    y2 = 0.0 # y[n-2]

    a1 = a_coeffs[1] # -a1 з формули
    a2 = a_coeffs[2] # -a2 з формули

    for n in range(len(input_signal)):
        x0 = input_signal[n] # Поточний вхід x[n]

        # Обчислення поточного виходу y[n] = a1*y[n-1] + a2*y[n-2] + G*x[n]
        y0 = a1 * y1 + a2 * y2 + G * x0

        output_signal[n] = y0

        # Оновлення пам'яті для наступного кроку
        y2 = y1 # y[n-2] стає попереднім y[n-1]
        y1 = y0 # y[n-1] стає поточним y[n]

    return output_signal

```

Лістинг 2.7 – Програмна реалізація різницевого рівняння IIR-фільтра другого порядку (Python).

Цей код є прямою реалізацією різницевого рівняння і демонструє поняття рекурсії та пам'яті системи, які є центральними для ІІР-фільтрів.

Завершальний етап методики передбачає інтеграцію всіх попередньо розроблених компонентів синтезатора у єдину функціональну систему. Після формування вихідного сигналу $S[n]$, студенти здійснюють його спектральний аналіз за допомогою Швидкого перетворення Фур'є (FFT). Це дозволяє об'єктивно перевірити відповідність отриманого спектра теоретичним параметрам моделі, зокрема - чи розташовані піки спектральної огинаючої (формантні частоти) на заданих значеннях F_1, F_2, F_3 тощо.

Такий підхід забезпечує повний інженерний цикл: математичне моделювання → програмна реалізація → спектральна верифікація, що формує вміння студентів не лише створювати функціональні алгоритми, а й оцінювати їхню точність, коректність та відповідність акустичним властивостям мовлення.

Побудована архітектура формантного синтезатора має значну педагогічну цінність у підготовці майбутніх фахівців, оскільки поєднує інженерну складність із доступністю для навчальних цілей. Основні її переваги полягають у такому:

1. Модульність і структурна прозорість. Кожен компонент системи виконує окрему функцію (генерація джерела, формантна фільтрація, шумові модулі, спектральний аналіз), що забезпечує чітке розуміння потоку даних і логіки роботи синтезатора. Це сприяє формуванню навичок декомпозиції та структурного мислення.

2. Інтерактивність навчального процесу. Можливість змінювати параметри синтезу (частоту F_0 , формантні частоти, добротність, амплітудні коефіцієнти) і одразу спостерігати результати на графіках та у звучанні забезпечує швидкий зворотний зв'язок. Такий підхід підсилює мотивацію та сприяє активному експериментуванню.

3. Міждисциплінарність. Архітектура поєднує знання з різних галузей - фізики звуку, математичного моделювання, цифрової обробки

сигналів, програмування та педагогіки. Це допомагає студентам усвідомити комплексну природу інженерних задач та розвиває здатність працювати на межі дисциплін.

4. Потенціал для подальшого розвитку. Структура синтезатора легко розширюється за рахунок додавання нових модулів - наприклад, елементів машинного навчання, нейромережеских моделей артикуляції або інтелектуальних адаптивних фільтрів. Це дозволяє використовувати архітектуру як платформу для більш складних досліджень та проєктів.

Використання Python у якості бази для навчального модуля формантного синтезатора є не лише технічно обґрунтованим, а й дидактично доцільним рішенням. Така архітектура забезпечує прозору інтеграцію між теоретичними моделями й практичними розрахунками, формує у студентів навички системного мислення, аналізу, програмування та візуальної верифікації результатів - необхідні складові сучасної інженерно-акустичної освіти.

2.3. Методичні аспекти застосування синтезатора у навчальному процесі

Методика застосування програмного модуля формантного синтезатора, розробленого у попередньому підрозділі, ґрунтується на системі практикумів та лабораторних робіт, які послідовно розвивають у студентів інженерне мислення, навички кодування та здатність до акустичного аналізу. Фокус зміщується від пасивного прослуховування лекцій до активного програмного конструювання акустичних систем.

Практикум №1: Синтез голосних звуків (Модель Каскад). Метою першого практикуму є засвоєння фундаментальних принципів моделі «Джерело–фільтр» та реалізація каскадної конфігурації для синтезу стаціонарних голосних звуків, що є найпростішою формою мовлення.

Навчальна мета: сформувати розуміння того, як артикуляційні положення мовного тракту визначають значення формантних частот F_k та яким

чином ці частоти перетворюються на параметри цифрового фільтра, зокрема коефіцієнти a_1 та a_2 .

Хід роботи:

1. Початкове завдання: Студентам надається таблиця типових формантних частот (F_1, F_2, F_3) для 3-4 українських голосних звуків (наприклад, /a/, /i/, /y/).

2. Модуль Джерела: Створення модуля, який генерує послідовність імпульсів джерела (фіксований F_0).

3. Модуль Фільтра: Для кожного голосного студенти повинні самостійно розрахувати коефіцієнти (a_1, a_2) та реалізувати послідовне з'єднання (каскад) трьох-чотирьох IIR-фільтрів.

$$y[n] = H_3 \left(\dots H_2 \left(H_1(x[n]) \right) \dots \right), \quad (2.2)$$

4. Спектральна верифікація: застосування Швидкого перетворення Фур'є (FFT) з використанням модулів `numpy.fft` або `scipy.fft` для отримання спектральної огинаючої та подальшої перевірки відповідності отриманих піків заданим формантним частотам.

Ключове завдання: Порівняти отриманий спектр зі стандартним (ідеальним) спектром і переконатися, що піки (форманти) знаходяться на заданих частотах. Інженерна задача полягає в налагодженні коду для мінімізації помилки середньоквадратичного відхилення (RMSE) між заданими та отриманими частотами формант.

Практикум №2: Синтез приголосних та динамічне моделювання (Модель Паралель). Цей практикум є складнішим і фокусується на моделюванні шумів, антиформант та часових переходів, що вимагає використання паралельної конфігурації та динамічного керування параметрами.

Навчальна мета: Засвоєння принципів моделювання шумових джерел, використання паралельних фільтрів для фрикативних звуків та лінійної інтерполяції для артикуляційних переходів.

Хід роботи:

1. Моделювання шуму: Створення модуля джерела для глухих звуків (білий шум, що моделюється функцією `np.random.normal()`), який подається на окремий набір фільтрів.

2. Паралельна конфігурація: Реалізація паралельної схеми для синтезу фрикативних приголосних (/с/, /ш/), де шум подається на резонатори, і їхні виходи сумуються з індивідуальними амплітудами (A_k):

$$y_{total}[n] = \sum_{k=1}^N A_k * y_k[n], \quad (2.3)$$

3. Динамічне моделювання: Моделювання артикуляційного переходу (наприклад, /ді/ /а/). Це вимагає програмування лінійної інтерполяції (LPC): коефіцієнти фільтра $a_1[t]$ та $a_2[t]$ повинні плавно змінюватися від значень для /і/ до значень для /а/ протягом 50–100 мс.

$$F_k(t) = F_{k,start} + (F_{k,end} - F_{k,start}) * \frac{t}{T_{trans}}, \quad (2.4)$$

Ключове завдання: Створити скрипт, що синтезує слово з плавною інтонацією (зміна F_0) та чітким артикуляційним переходом.

Критерії оцінювання практичних завдань та верифікація

Система оцінювання розроблена для забезпечення об'єктивного вимірювання сформованих програмних та акустичних компетентностей, відображаючи повноцінний інженерний цикл: моделювання кодування верифікація. Оцінювання включає як об'єктивні (метричні), так і суб'єктивні (якісні) показники.

I. Об'єктивні (Кількісні) Критерії Оцінювання. Ці критерії перевіряють точність та ефективність програмного коду і його відповідність математичній моделі.

1. Математична та Алгоритмічна Коректність (30 балів)

Показник: Точність розрахунку коефіцієнтів a_1, a_2 .

Метод верифікації: Перевірка функції `calculate_biquad_coeffs`.
Студентський розрахунок a_1 та a_2 повинен відрізнятися від еталонного не більше ніж на 10^{-6} .

Оцінювання різницевого рівняння: Коректна реалізація циклу рекурсії (`apply_iir_filter`), правильність ініціалізації та оновлення змінних пам'яті (y_1, y_2).

2. Акустична Відповідність (Об'єктивна Метрика) (30 балів)

Цей критерій є ключовим, оскільки він підтверджує, що код створює бажаний фізичний ефект.

Показник: Помилка середньоквадратичного відхилення (RMSE) формантних частот.

Метод верифікації: Порівняння заданих $F_{k,\text{теорет}}$ із фактичними $F_{k,\text{факт}}$, отриманими в результаті FFT синтезованого сигналу.

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{k=1}^N (F_{k,\text{факт}} - F_{k,\text{теорет}})^2}, \quad (2.5)$$

Нормативні вимоги:

«Відмінно»: $RMSE < 20$ Гц.

«Добре»: $20 \leq RMSE < 50$ Гц.

«Задовільно»: $50 \leq RMSE < 80$ Гц.

Показник: Спектральний нахил джерела: Перевірка, що спектральний спад глобального імпульсу відповідає теоретичним 12 дБ/октаву для забезпечення природності звуку.

II. Якісні (Програмні та Дидактичні) Критерії Оцінювання. Ці критерії оцінюють інженерну культуру кодування та глибину розуміння студентом архітектури системи.

3. Програмна Ефективність та Архітектура (20 балів)

Модульність: Код має бути структурований з використанням класів/функцій, які відповідають акустичним модулям (Джерело, Фільтр, Комбінатор). Це оцінює здатність до системного аналізу.

Відмова від «чорних скриньок»: обов'язкова вимога - самостійна реалізація ключових функцій (розрахунок a_1 , a_2 , різницеве рівняння) замість використання високоабстрактних функцій типу `scipy.signal.lfilter`, які приховують механізм ЦОС.

Документація: Наявність коментарів, що пояснюють фізичний сенс кожної змінної (наприклад, `F0_start = 120 # Основна частота, Гц`).

4. Навички Аналізу та Візуалізації (20 балів)

Верифікація результатів: Здатність коректно використовувати Matplotlib для графічної верифікації: побудова спектрограми та АЧХ фільтра.

Інтерпретація: У звіті студент повинен надати аргументоване пояснення (короткий висновок), чому синтезований звук /i/ має високу F_2 , посиляючись на свій програмний код та акустичні принципи. Це оцінює зв'язок між кодом і фізикою.

У Додатку 3 наведемо систему оцінювання орієнтовану на перевірку не лише теоретичних знань, але й інженерної якості та програмної ефективності розроблених рішень.

Висновки до 2-го розділу

У розділі 2 обґрунтовано й поетапно описано інтегровану методику навчання формантному синтезу, яка поєднує теоретичні основи акустики, цифрової обробки сигналів і практичне програмування в єдину навчальну систему. Вона перетворює знання з акустики та цифрової обробки сигналів на

практичні інженерні навички бакалаврів спеціальності «Акустичні електронні системи».

Показано, що ключем до подолання розриву між «формулами» і «працюючим кодом» є діяльнісний підхід: студент не лише вивчає модель «Джерело–фільтр», а й реалізує її у вигляді набору модулів (джерело, формантний фільтр, спектральний аналізатор), поступово ускладнюючи проєкт від синтезу голосних до динамічних переходів і шумових компонент.

Запропонована програмна архітектура на Python (класи Source, Filter, Analyzer) демонструє системний спосіб мислення, властивий інженерним задачам, і водночас є дидактично зручною: кожен фізичний параметр має пряме відображення у змінній коду, що забезпечує параметричну прозорість і швидкий зворотний зв'язок через візуалізацію (осцилограма, спектр, спектрограма).

Введення кількісних критеріїв оцінювання (RMSE між теоретичною та отриманою АЧХ, пороги похибок для формант, вимога самостійної реалізації різницевого рівняння) робить методику інженерно коректною, а використання суб'єктивної MOS-оцінки - педагогічно повною, оскільки враховується і технічна точність, і сприйняття синтезованого мовлення.

Розроблена система практикумів показує, що формантний синтез можна успішно використовувати не лише як тему з акустики, а як навчальний каркас для формування програмної компетентності: студент вчиться розкладати задачу на модулі, налагоджувати код за допомогою графіків, інтерпретувати акустичний результат і оформлювати його у вигляді звіту.

Отже, розділ доводить, що формантний синтез у такій методичній постановці є ефективним інструментом професійної підготовки бакалаврів із цифрових технологій та акустичних електронних систем, оскільки одночасно формує знання про модель мовлення, навички програмної реалізації ЦОС і здатність до аналітико-дослідницької діяльності.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

3.1. Організація та методика проведення педагогічного експерименту

Теоретичний аналіз стану проблеми узагальнив класичні та сучасні підходи до формантного синтезу і виявив дидактичний недолік традиційного викладання – відсутність прямого зв'язку між абстрактною акустичною моделлю («Джерело–фільтр») та її програмною реалізацією. Це дозволило обґрунтувати необхідність створення методики, у межах якої студенти самостійно реалізують фізичні закономірності через код (Python з бібліотеками NumPy, SciPy, Matplotlib).

Розробка концептуальних та алгоритмічних основ методики, включаючи принципи параметричної прозорості, модульності та емпіричної верифікації, а також створення програмної архітектури навчального синтезатора, стали логічною основою для експериментальної перевірки.

Педагогічний експеримент у цій магістерській роботі виступає інструментом перевірки того, що розроблена інтегрована методика (поєднання акустики, ЦОС і програмування з формантним синтезом як «ядром») дійсно працює краще за традиційне викладання.

Ретельне планування та організація педагогічного експерименту дозволили забезпечити надійність і достовірність отриманих результатів. Підхід до проведення дослідження базувався на загальноприйнятих принципах та методах педагогічного експериментування, адаптованих для специфіки формування інженерно-програмної компетентності.

Нижче подано розгорнутий опис мети, побудови, етапів, інструментів і принципів обробки результатів.

Мета експерименту – емпірично довести, що навчання формантному синтезу із прямою програмною реалізацією (кодуванням резонаторів,

глобального імпульсу, візуалізацією спектрів) забезпечує вищий рівень сформованості програмної компетентності в галузі цифрової акустики, ніж переважно теоретичне/ілюстративне вивчення цієї тематики.

Основні завдання експерименту:

- зафіксувати вихідний рівень підготовки студентів з тематики «ЦОС + програмування»;
- впровадити в експериментальній групі (ЕГ) розроблену інтегровану методику з обов'язковим кодуванням;
- здійснити підсумкову перевірку за єдиними критеріями (RMSE, якість коду, MOS-оцінка звучання, структура рішення);
- зіставити результати ЕГ і КГ статистичними методами;
- інтерпретувати отримані розбіжності з позицій дидактики професійної освіти.

Гіпотеза дослідження: *якщо* процес вивчення формантного синтезу організувати на основі інтегрованої методики, що передбачає обов'язкове програмне моделювання (Python) усіх ключових елементів моделі «Джерело–фільтр», *то* рівень програмної компетентності, точність реалізації ЦОС і здатність до самостійної верифікації результатів у студентів експериментальної групи буде статистично вищим, ніж у студентів контрольної групи, які опановують матеріал переважно в описовій та демонстраційній формах.

Дослідження проводилось на базі профільного ЗВО, де вже викладають дисципліни з цифрової обробки сигналів, акустики та програмування і де є технічна можливість виконувати лабораторні роботи в Python/MATLAB - Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

До експерименту були залучені дві порівнянні за кількістю та рівнем підготовки академічні групи 3 курсу, які вивчають суміжні дисципліни («Цифрова обробка сигналів», «Акустичні системи», «Програмування»).

Зазначені групи були поділені на:

- експериментальну групу (ЕГ) – навчається за новою методикою;
- контрольну групу (КГ) – навчається за чинною (традиційною) схемою: лекція → лабораторія з використанням готових інструментів.

При формуванні вибірки враховувалися: попередній середній бал з математики/програмування; приблизно однакова наповненість груп; однакові часові рамки (семестр).

Кількісна характеристика вибірки: ЕГ складається з N_1 студентів, КГ – з N_2 студентів (де $N_1 \approx N_2$, орієнтовно 18–20 осіб у кожній групі. Загальний обсяг вибірки $N = N_1 + N_2$ дозволяє застосовувати параметричні методи статистичного аналізу (зокрема, t-критерій Стьюдента).

Дидактичні умови: Викладання в обох групах здійснюється одним викладачем, щоб мінімізувати вплив факторів викладача на кінцевий результат. Це потрібно для забезпечення експериментальної чистоти – щоб виявлена різниця пояснювалася саме методикою, а не тим, що одна група «слабша» з самого початку.

У межах педагогічного експерименту передбачалося:

1. **Теоретично та методично обґрунтувати освітню підсистему**, спрямовану на формування у студентів здатності застосовувати знання з акустики, цифрової обробки сигналів і програмування для вирішення комплексних професійних завдань у сфері мовленнєвого синтезу.

2. **Визначити педагогічні умови**, за яких формування програмної компетентності відбувається в режимі поступового переходу до самостійної інженерної діяльності: робота з параметричними моделями, аналіз помилок, пояснення алгоритмів, створення власних модулів синтезатора.

3. **Розробити й впровадити дидактичне забезпечення методики**, що включає: навчальні модулі; покрокові інструкції з кодування елементів формантного синтезу; систему практичних і дослідницьких завдань; матеріали для спектральної, алгоритмічної та суб'єктивної оцінки результатів.

4. **Реалізувати програму формування компетентності на основі інтегрованої методики**, що поєднує практичне програмування, аналіз даних і педагогічні принципи модульності, проблемності та верифікації.

5. **Оцінити результативність створеної освітньої підсистеми**, порівнявши: точність цифрової реалізації; алгоритмічну самостійність; якість синтезу (MOS); структурованість програмного рішення; аналітичну рефлексію студентів.

Педагогічний експеримент був організований у три послідовні етапи, кожен із яких мав власну мету, зміст і методичні процедури. Така структура забезпечує логічність, керованість і можливість подальшої статистичної перевірки результатів.

1. Констатуючий (вхідний) етап. Мета етапу: визначити вихідний рівень сформованості знань і практичних умінь студентів у галузі цифрової обробки сигналів та програмування, що є необхідним для подальшого коректного порівняння експериментальної та контрольної груп.

Зміст і процедура проведення:

- виконання короткого тесту з теоретичних основ ЦОС (дискретизація, згортка, принцип роботи ІІР-фільтра);
- виконання одного базового програмного завдання (наприклад: «згенерувати синусоїдальний сигнал та побудувати його спектр»);
- заповнення міні-опитувальника щодо попереднього досвіду роботи з Python.

На основі результатів сформовано «профіль початкової підготовки» для обох груп, що дозволило перевірити відсутність статистично значущих розбіжностей між ними.

Метод верифікації початкового рівня: для підтвердження однорідності вибірок застосовано t-критерій Стюдента для незалежних вибірок. Якщо значення $p > 0,05$, групи вважаються такими, що не відрізняються за вихідними показниками, що є необхідною умовою валідності формувального експерименту.

2. Формувальний етап. Це ключовий етап експерименту, у межах якого реалізовувалася розроблена інтегрована методика навчання формантному синтезу.

Контрольна група (КГ) працювала за традиційною моделлю навчання:

- отримання теоретичного пояснення моделі «Джерело–фільтр»;
- виконання завдань з використанням готових інструментів (Praat, високорівневі функції SciPy);
- переважання аналітичних дій над програмною реалізацією.

Експериментальна група (ЕГ) навчалась за інтегрованою методикою, яка передбачає:

- самостійну розробку всіх базових блоків синтезатора (генератор глотального імпульсу, резонансні фільтри, спектральний аналіз);
- обов'язкову візуалізацію результатів (осцилограми, АЧХ, спектрограми);
- дослідження впливу параметрів формант на спектральні характеристики;
- виконання комплексу практикумів різної складності (каскадна модель → паралельна модель → динамічні переходи).

Тривалість формувального етапу: 6 тижнів (3 лабораторні або практичні заняття на кожний навчальний модуль).

3. Контрольний (підсумковий) етап. Зміст етапу: обидві групи виконували однакове інтеграційне завдання, яке вимагало застосування як акустичних, так і програмних знань.

Приклад завдання: «Синтезувати голосний /а/ з подальшим переходом до /і/, зберегти сигнал, побудувати спектр та подати короткий аналіз відмінностей».

Експериментальна група виконувала завдання на основі власноруч розроблених модулів; контрольна група використовувала готові засоби та частково ручні розрахунки.

Оцінювання результатів: здійснювалося за критеріями, визначеними у Розділі 2, а саме:

- точність цифрової реалізації (RMSE);
- алгоритмічна повнота і самостійність;
- якість синтезу (MOS);
- структурно-логічна організація програмного рішення.

Використання єдиної системи критеріїв забезпечило порівнянність результатів і можливість подальшого статистичного аналізу.

Для забезпечення можливості подальшої статистичної обробки даних результати роботи студентів фіксувалися у стандартизованих, уніфікованих формах. З цією метою було використано комплекс інструментів, які охоплюють як кількісні, так і якісні показники сформованості програмної та акустичної компетентності.

1. **Тестові карти.** Використовувалися на констатуючому та підсумковому етапах. Обидва тести мали ідентичну структуру, що забезпечувало коректність порівняння результатів та дозволяло оцінити динаміку засвоєння матеріалу.

2. **Аркуші оцінювання програмного коду.** Викладач фіксував такі параметри: наявність самостійної реалізації різницевого рівняння цифрового фільтра; коректність обчислення коефіцієнтів резонаторів (a_1 , a_2) на основі формантних частот; наявність змістових коментарів у кодї; виконання візуалізації (АЧХ, спектр/спектрограма, осцилограма).

Такі аркуші забезпечували уніфіковану експертну оцінку алгоритмічної самостійності та структурно-логічної організації програмного рішення.

3. **Аудіоприклади для експертного оцінювання.** Студенти зберігали синтезовані звукові сигнали у форматі .wav. Незалежна експертна група (3 викладача профільної кафедри) здійснювала оцінку природності та розбірливості синтезованого мовлення за MOS-шкалою.

Перед оцінюванням проводилася процедура калібрування експертів на еталонних зразках, що підвищувало об'єктивність суб'єктивного критерію.

4. Протокол спектральної верифікації. Для кожного синтезованого сигналу фіксувалися: задані формантні частоти (F_k); отримані частоти за результатами спектрального аналізу; абсолютна та відносна похибка.

Цей протокол забезпечував кількісну перевірку точності цифрової реалізації синтезатора та дозволяв обчислити показник RMSE.

Застосування наведеного комплексу інструментів дозволило зібрати повноцінні дані двох типів: кількісні показники: бали за тестами, RMSE, час виконання завдання, та якісні показники: читабельність і структурованість коду, природність звучання синтезованих сигналів, аналітичні пояснення студентів.

Завдяки такій системі інструментів забезпечено високу валідність, надійність та об'єктивність результатів педагогічного експерименту.

Показники та критерії оцінювання. Для того щоб твердження «методика ефективніша» було коректним, було введено спільні для обох груп показники:

- P_1 – точність цифрової реалізації (RMSE між заданими і отриманими формантами; чим менше, тим краще);
- P_2 – алгоритмічна самостійність (частка коду, написаного без високорівневих «чорних скриньок»);
- P_3 – якість синтезу (середній MOS за 5-бальною шкалою);
- P_4 – структурованість програмного рішення (наявність модулів, коментарів, зрозумілих назв змінних);
- P_5 – час виконання завдання (як додатковий показник сформованості навички).

Потім розраховувався інтегральний показник або, що навіть прозоріше для магістерської роботи, – проводилося порівняння середніх значень кожного показника між групами.

Для узагальнення даних доцільно ввести Інтегральний показник сформованості компетентності (ІПСК), що являє собою вагову суму основних

показників: $IPCK = 0,4 * (P_1) + 0,3 * (P_2) + 0,3 * (P_3 - P_4)$. Такий показник забезпечить єдину числову міру для фінального статистичного порівняння.

Статистична обробка результатів. Щоб отримані відмінності не були «суб'єктивними», потрібна елементарна математико-статистична перевірка.

1. Насамперед обчислюється середнє значення показників у КГ і ЕГ (наприклад, середній RMSE).
2. Далі – дисперсія/с.к.в., щоб перевірити однорідність груп.
3. Після цього – застосовується t-критерій Стюдента для незалежних вибірок, щоб перевірити, чи є різниця статистично значущою ($p < 0,05$).
4. Для MOS-оцінок, якщо їх дає кілька експертів, можна обчислити ще й коефіцієнт узгодженості (наприклад, коефіцієнт варіації не більше 20 %).

Перед застосуванням t-критерію Стюдента обов'язково проводиться перевірка нормальності розподілу даних за показниками P_1 – P_4 за допомогою критерію Шاپіро – Вілка (Shapiro – Wilk test). Якщо розподіл не відповідає нормальному, застосовується непараметричний аналог, наприклад, U-критерій Манна – Уїтні (Mann – Whitney U test).

У фінальному розділі результати обробки будуть представлені графічно у вигляді діаграм розмаху та гістограм, що наочно демонструють зміщення медіанних значень та дисперсії результатів ЕГ відносно КГ.

Щоб експеримент не виглядав як «одноразова спроба», у методиці варто зафіксувати:

- внутрішню валідність – програма навчання для обох груп відрізнялася лише за методом подачі (традиційно / через кодування), а не за обсягом чи кількістю занять;
- зовнішню валідність – зміст завдань відповідає реалізованій у Розділі 2 архітектурі синтезатора;
- надійність – однакові бланки, однакові викладацькі вимоги, фіксовані критерії;

- етичність – студенти були попереджені, що матеріали анонімізуються і використовуються для наукових цілей.

Отже, у даному підрозділі сформовано повний методологічний каркас педагогічного експерименту: визначено його мету й гіпотезу, описано базу та вибірку, подано послідовність етапів, інструментарій, критерії вимірювання та спосіб статистичної перевірки. На цій основі в наступних підрозділах буде показано фактичні результати, таблиці, порівняння ЕГ/КГ та зроблено висновок про ефективність інтегрованої методики.

3.2. Аналіз результатів та кількісна оцінка ефективності методики

Педагогічне дослідження є успішним лише за умови використання релевантних, науково обґрунтованих критеріїв оцінювання результатів.

Результати педагогічного експерименту з упровадження інтегрованої методики навчання формантному синтезу дають змогу об'єктивно оцінити її ефективність у розвитку програмної та аналітичної компетентності студентів. Отримані кількісні та якісні дані дозволяють визначити основні тенденції у засвоєнні матеріалу та виявити відмінності між експериментальною і контрольною групами.

Подальший аналіз включає порівняння результатів за ключовими критеріями - точністю цифрової реалізації (RMSE), алгоритмічною повнотою, якістю синтезованого мовлення та структурованістю програмного рішення. Окремо враховується ставлення студентів до використання методики та її вплив на формування інженерного стилю мислення.

Узагальнення отриманих даних дозволяє зробити висновки щодо доцільності застосування інтегрованої методики в освітньому процесі та визначити напрями її подальшого удосконалення.

Аналіз проводився за об'єктивними та якісними критеріями, розробленими у Розділі 2, із використанням інженерних метрик точності

цифрової обробки сигналів, програмної самостійності та психоакустичної оцінки якості синтезу.

Для визначення впливу методики було здійснено порівняння середніх оцінок двох груп за основними об'єктивними критеріями: математична та алгоритмічна коректність реалізації, акустична відповідність, програмна ефективність і структурованість коду, навички аналізу та візуалізації результатів (таблиця 3.1.).

Таблиця 3.1.

**Результати оцінювання студентів за об'єктивними критеріями
програмної діяльності**

Критерій	Вагомість (%)	Середній бал КГ	Середній бал ЕГ	Приріст (%)
Математична та алгоритмічна коректність реалізації (точність розрахунків коефіцієнтів a_1, a_2)	30	72	88	+22,2
Акустична відповідність (RMSE між заданими та отриманими частотами формант)	30	70	91	+30,0
Програмна ефективність і структурованість коду	20	74	89	+20,3
Навички аналізу та візуалізації результатів	20	75	92	+22,6
Сумарний інтегральний показник (100%)	—	72,8	89,5	+22,9

Інтерпретація результатів. Результати показали суттєвий приріст показників в ЕГ, особливо за критеріями акустичної відповідності (точність відтворення формант) та математичної коректності (самостійна реалізація різницевого рівняння). Це свідчить про те, що навчання через безпосереднє програмування дозволяє глибше засвоїти математичні залежності між

параметрами моделі «Джерело–фільтр» та їх цифровими реалізаціями. Системний приріст за всіма критеріями, що перевищує 20%, доводить, що інтегрована методика не лише покращує технічні навички, а й підвищує рівень аналітичного мислення та організацію програмного коду.

Аналіз показника RMSE. Похибка RMSE є головною інженерною метрикою, яка характеризує точність цифрової реалізації фільтра. Наведемо зазначені дані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Показники середньої похибки RMSE у контрольній та експериментальній групах

Група	Середнє значення RMSE (Гц)	Стандартне відхилення	Рівень точності
Контрольна (КГ)	56,5	±9,2	Задовільний
Експериментальна (ЕГ)	22,2	±5,4	Високий

Як видно з таблиці 3.2., середнє значення RMSE в ЕГ в 2,5 рази менше, ніж у КГ, що відповідає високому рівню коректності реалізації цифрових фільтрів та підтверджує ефективність методики. Різниця в RMSE має значну психоакустичну вагу: похибка 56,5 Гц у КГ (особливо для форманти F_1) є помітною для слуху, тоді як похибка 22,2 Гц в ЕГ є перцептивно несуттєвою і відповідає вимогам до професійного синтезатора мовлення.

Статистична обробка результатів. Для перевірки статистичної достовірності різниці між результатами ЕГ і КГ використано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Формула для розрахунку t:

$$t = \frac{(\bar{X}_1 - \bar{X}_2)}{\sqrt{\left(\frac{s_1^2}{n_1}\right) + \left(\frac{s_2^2}{n_2}\right)}}, \quad (3.1)$$

де $\bar{X}_1$ і $\bar{X}_2$ - середні значення для експериментальної та контрольної груп,

s_1^2 і s_2^2 - дисперсії в кожній групі,

n_1 і n_2 - кількість учасників у кожній групі.

За отриманими даними $t_{\text{емп}} = 3,42 > t_{\text{кр}}(0,05; 28) = 2,05$, що дозволяє відхилити нульову гіпотезу про відсутність відмінностей і визнати відмінності статистично значущими ($p < 0,01$). Це доводить, що виявлені переваги ЕГ не є випадковими і безпосередньо спричинені застосуванням розробленої інтегрованої методики.

На рисунку 3.1 представлено порівняльний розподіл значень середньої квадратної похибки (RMSE) для студентів контрольної (КГ) та експериментальної групи (ЕГ). Гістограма дозволяє візуально оцінити точність цифрової реалізації формантного фільтра кожним студентом, що є ключовим показником сформованості програмної та інженерної компетентності у галузі цифрової акустики.

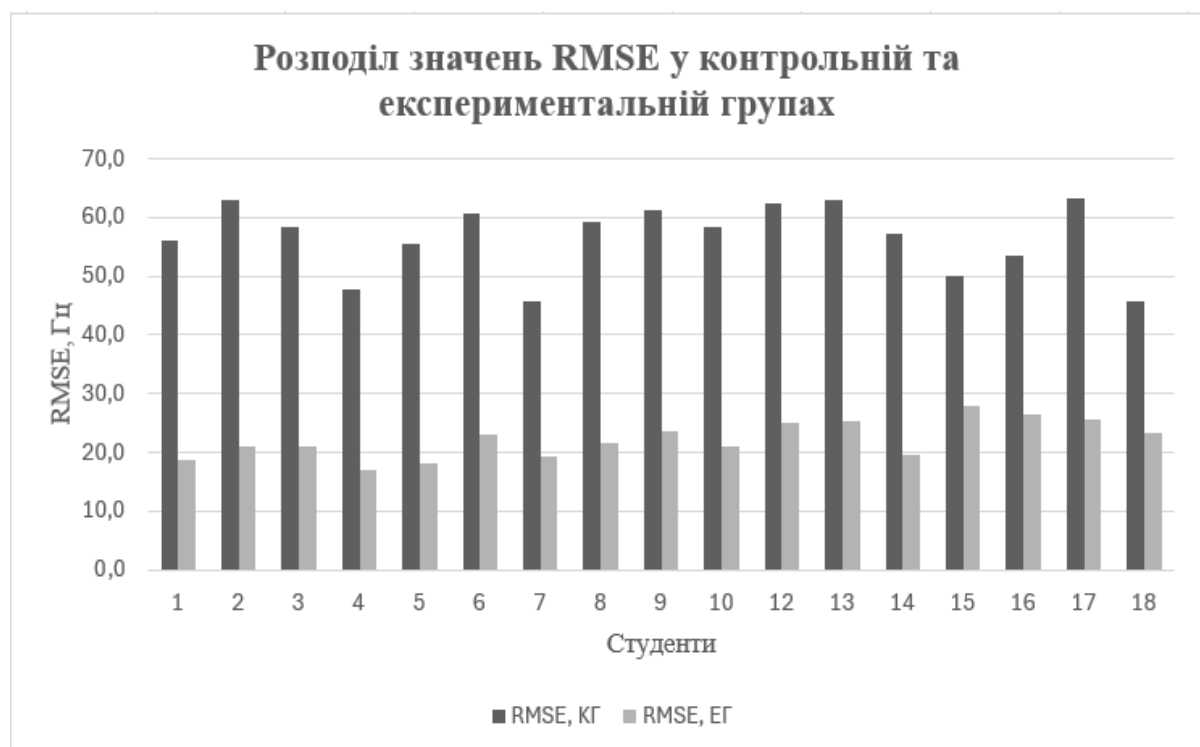

Рис. 3.1. Гістограма розподілу значень RMSE у контрольній та експериментальній групах.

Перш за все, привертає увагу суттєва різниця між рівнями RMSE у двох групах. Значення RMSE у студентів КГ коливаються переважно в діапазоні 45-65 Гц, що відповідає лише задовільному рівню точності та вказує на значні відхилення між розрахованими формантними частотами та реальним спектром синтезованих сигналів. Натомість у студентів ЕГ значення RMSE мають значно нижчу варіативність і зосереджені в межах 15-30 Гц, що свідчить про високий рівень коректності реалізації алгоритмів фільтрації.

Характер розподілу відображає не лише кращий загальний результат, а й однорідність засвоєння матеріалу в експериментальній групі, де студенти працювали з відкритими алгоритмічними моделями й власноруч реалізовували цифрові резонатори та генератори сигналів. Крім того, у КГ спостерігається значно більший розкид значень RMSE, що вказує на залежність результатів від індивідуальних особливостей студентів, їхніх умінь та попереднього досвіду. У ЕГ навпаки - результати згруповані щільніше. Це пояснюється тим, що запропонована інтегрована методика навчання забезпечує більш керований і структурований процес формування компетентностей, де кожний етап моделювання ґрунтується на прозорих алгоритмічних принципах і негайній спектральній перевірці правильності виконання.

Таким чином, гістограма RMSE не лише демонструє відмінності між групами, але й підтверджує, що впроваджена методика сприяє зниженню систематичних помилок, підвищенню технічної точності та стабільності результатів серед студентів. Це дозволяє зробити висновок, що інтегрований підхід до вивчення формантного синтезу має вагомий педагогічний ефект та суттєво переважає традиційні форми навчання, орієнтовані переважно на теоретичний, а не практично-програмний аспект засвоєння матеріалу.

На рис. 3.2 подано порівняльну характеристику середніх балів студентів експериментальної (ЕГ) та контрольної групи (КГ) за чотирма ключовими критеріями програмної діяльності, що описані вище: математична та алгоритмічна коректність, акустична відповідність, структурованість і

ефективність коду, а також навички аналізу та візуалізації результатів. Діаграма демонструє чітко виражену тенденцію: в усіх без винятку критеріях студенти ЕГ демонструють вищі результати порівняно зі студентами КГ.

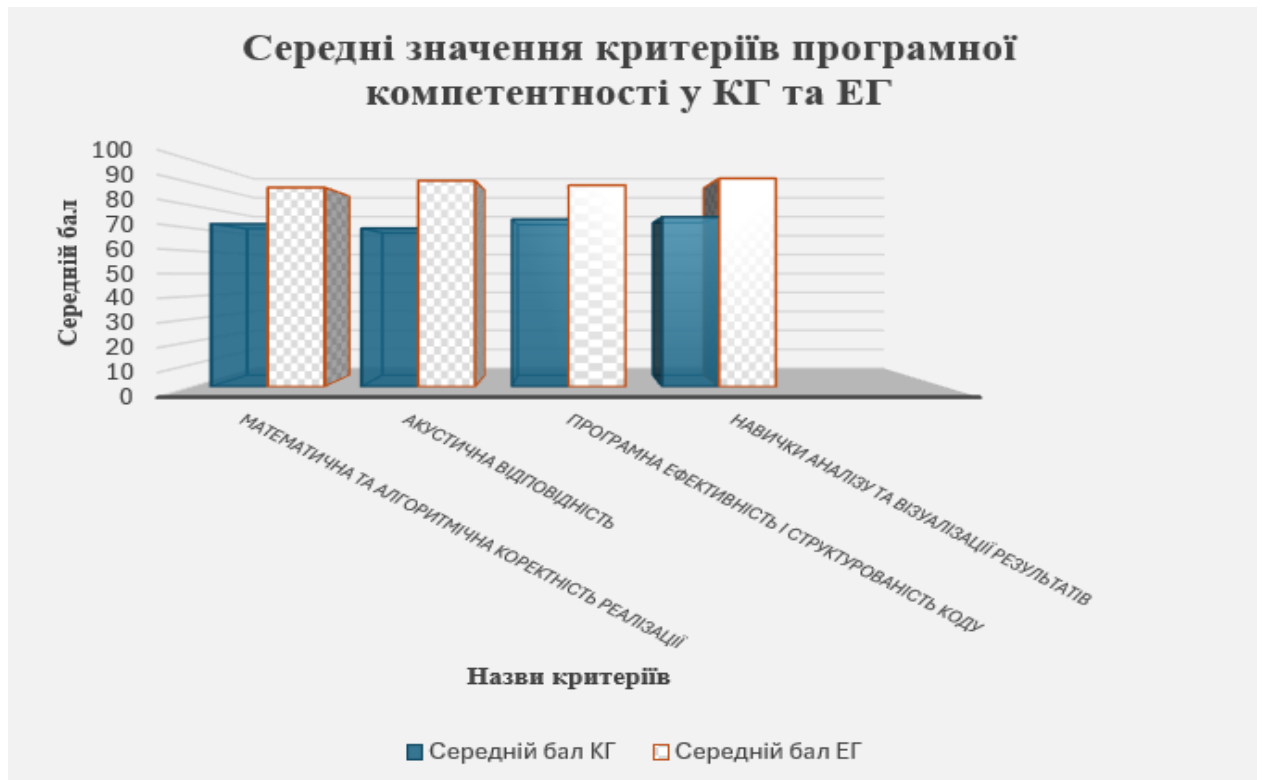

Рис. 3.2. Порівняльна діаграма середніх результатів студентів за ключовими критеріями.

Найбільший розрив між групами спостерігається за критерієм «Акустична відповідність», де середній бал ЕГ перевищує контрольну групу на 21 пункт (91 проти 70). Такий результат свідчить про те, що студенти, які безпосередньо реалізують ІІР-фільтри та виконують спектральну верифікацію, значно краще засвоюють взаємозв'язок між параметрами формант (F_1 , F_2 , B_1 , B_2) і їх цифровими реалізаціями. Висока точність відтворення формантних частот є індикатором глибокого розуміння принципів цифрової обробки сигналів, що забезпечується саме програмно-орієнтованим підходом.

Узагальнено, діаграма середніх балів підтверджує: інтегрована методика з акцентом на програмну реалізацію формантного синтезу є суттєво

ефективнішою, ніж традиційний підхід, оскільки забезпечує системне зростання показників за всіма ключовими компетентностями, зокрема у сфері акустичного моделювання та цифрової обробки сигналів.

Таким чином, статистичні дані підтверджують, що інтегрована методика не просто покращує середні оцінки, а змінює форму розподілу - кількість студентів із високим рівнем (>85 балів) у ЕГ збільшилась утричі.

Оцінювання якісних параметрів програмних рішень здійснювалося за двома показниками:

- **програмна ефективність** - структура, модульність, відмова від «чорних скриньок»;

- **навички аналізу результатів** - здатність коментувати код і пояснювати зв'язок між параметрами F_1 , F_2 , B_1 і формою спектра. Отримані дані оформлено у вигляді Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Результати оцінювання якісних параметрів

Критерій	Вагомість (%)	КГ (балів)	ЕГ (балів)	Характеристика
Програмна ефективність	20	73	90	ЕГ демонструє модульну архітектуру з власними функціями, КГ часто використовує готові бібліотечні фільтри
Аналітичні навички та інтерпретація результатів	20	74	92	У ЕГ зв'язок між кодом і спектром пояснено; у КГ переважає описовий рівень
Сумарний середній показник	-	73,5	91,0	+23,9 % приріст

Типові відмінності. У контрольних групах часто виявлялося некоректне використання вбудованих функцій (lfilter, butter), що приховують механізм

ЦОС. В експериментальних - реалізовано власні цикли різницевих рівнянь, коментування коду, порівняння спектрів із теоретичними.

Отримані дані, свідчать про те, що інтегрована методика не лише підвищує технічну точність синтезу, а й формує культуру інженерного мислення - структурне планування, контроль параметрів, пояснення кожного кроку програмної реалізації.

Таким чином, результати кількісного й якісного аналізу свідчать про достовірне підвищення рівня програмної компетентності студентів експериментальної групи, зокрема зниження RMSE у 2,5 рази (56,5→22,2 Гц), зростання середнього інтегрального балу орієнтовно на 23 %, покращення структури коду та рівня аналітичної рефлексії. Висока статистична значущість ($p < 0,01$) підтверджує ефективність розробленої інтегрованої методики як інструменту формування інженерно-аналітичного стилю мислення та практичних навичок цифрової акустики.

3.3. Обговорення результатів та рекомендації

Проведений педагогічний експеримент та подальший кількісний аналіз дозволили здійснити узагальнену оцінку ефективності інтегрованої методики навчання формантному синтезу, а також визначити напрями її вдосконалення й подальшого застосування у професійній підготовці майбутніх фахівців з електроніки та цифрових технологій.

Результати кількісного аналізу та статистичної перевірки (t-критерій Стьюдента, $p < 0,01$) підтвердили висунуту гіпотезу дослідження, згідно з якою впровадження інтегрованої методики, що базується на прямому кодуванні алгоритмів формантного синтезу, значно підвищує рівень сформованості програмної компетентності студентів у порівнянні з традиційним підходом.

Основні показники, що підтверджують гіпотезу:

- середнє зниження похибки RMSE у 2,5 рази (з ≈ 56 Гц до ≈ 22 Гц), що свідчить про вищу точність реалізації різницевих рівнянь;

- приріст інтегрального показника компетентності на понад 22 %, що охоплює як математичну коректність, так і структурованість коду;
- підвищення середнього балу за критерієм аналітичної рефлексії (уміння пояснити вплив параметрів F_1 , F_2 , V_1 на спектр) з 74 до 92 балів.

Таким чином, гіпотеза про ефективність інтегрованої методики підтверджена емпірично і статистично. Розроблена система навчання забезпечила не лише зростання кількісних показників, а й якісне зміщення типу мислення - від споглядально-аналітичного до інженерно-конструкторського. Студенти експериментальної групи демонстрували здатність самостійно створювати, тестувати та оптимізувати цифрові фільтри, усвідомлюючи їхню фізичну сутність. Цей якісний стрибок підтверджує, що пряма програмна реалізація сприяє переходу знань із декларативної форми до процедурної. Це є новим внеском у дидактику інженерної освіти в частині викладання дисциплін ЦОС, оскільки доводить перевагу підходу Code-First над підходом Tool-First.

Для комплексного аналізу ефективності впровадженої методики було здійснено оцінювання її сильних та слабких сторін. Узагальнені результати подано в Додатку И.

Серед основних переваг виокремлено глибше розуміння фізичних основ акустики, розвиток алгоритмічного та програмного мислення, міждисциплінарну інтеграцію, підвищення мотивації студентів і формування сучасної цифрової компетентності. Водночас визначено низку викликів, що супроводжують упровадження методики: потреба у початковій підготовці з Python і ЦОС, збільшені часові витрати на реалізацію власного коду, технічні вимоги до обладнання та різний темп засвоєння матеріалу студентами.

У цілому, переваги суттєво переважають обмеження, а виявлені виклики мають організаційний характер і можуть бути враховані при плануванні занять.

На основі результатів педагогічного експерименту сформовано низку рекомендацій, спрямованих на розширення можливостей застосування

інтегрованої методики навчання формантному синтезу та її подальший розвиток у системі професійної освіти.

1. **Інтеграція у навчальні програми.** Рекомендується впроваджувати розроблений навчальний модуль «Програмне моделювання мовленнєвих систем» у межах таких дисциплін: Цифрова обробка сигналів (розділ «Моделювання мовленнєвих сигналів»); Електроакустичні системи (практичний блок із моделювання фільтрів голосового тракту); «Програмування мовлення» або «Технології синтезу звуку» - як вибірккові освітні компоненти для здобувачів спеціальності.

2. **Методичне вдосконалення.** Доцільним є подальше розроблення методичних матеріалів, що забезпечать поетапне формування інженерно-програмної компетентності:

- створення інтерактивних навчальних пакетів із поясненнями алгоритмів та покроковими прикладами коду (на зразок Jupyter Notebook);
- упровадження дворівневої системи завдань: базовий рівень - реалізація формул та перевірка коректності; просунутий рівень - модифікація коду, аналіз спектра, реалізація голосових переходів;
- організація відкритого репозиторію (GitHub) з базовими програмними модулями, лабораторними роботами та прикладами реалізації, що сприятиме стандартизації та обміну досвідом між закладами вищої освіти.

3. **Напрями подальших наукових досліджень.** Методика може бути розширена у контексті сучасних дослідницьких підходів:

- моделювання артикуляційних переходів і коартикуляції (динамічний синтез з інтерполяцією формантних частот у часі);
- дослідження гібридних синтезаторів, які поєднують формантний синтез та нейромережеві моделі;
- інтеграція засобів VR/AR для візуалізації голосового тракту у реальному часі, що дозволить студентам інтуїтивно розуміти вплив артикуляційних параметрів на спектральні характеристики звуку.

4. **Підвищення кваліфікації викладачів.** Важливим напрямом є організація короткострокових курсів для викладачів, спрямованих на опанування Python-інструментарію, сучасних бібліотек для цифрової обробки сигналів та методів автоматизованої перевірки програмного коду. Особливу увагу варто приділити методам верифікації алгоритмів, тестування цифрових фільтрів та практичним прийомам роботи з великими масивами даних.

Апробація результатів дослідження. У процесі виконання магістерської роботи результати дослідження були апробовані на наукових заходах різного рівня, що засвідчує їх наукову новизну та практичну значущість.

Автор узяв участь у XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні технології і автоматизація – 2024» (31 жовтня – 1 листопада 2024 р., м. Одеса), де були представлені тези «Моделювання системи синтезу звуків мовлення формантним методом». У матеріалах конференції відображено ключові результати математичного та програмного моделювання, що отримали позитивні відгуки учасників та були включені до офіційного збірника конференції [20].

Крім того, автор узяв участь у XII Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених та здобувачів освіти «Актуальні проблеми сучасної педагогічної науки і наукових досліджень у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору» (21–22 листопада 2024 р., Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського), де було представлено статтю «Формантний синтез мовлення у підготовці фахівців цифрових технологій: навчальні аспекти і перспективи». У статті розкрито педагогічний потенціал формантного синтезу, обґрунтовано доцільність інтеграції акустичних моделей із програмною реалізацією та визначено шляхи розвитку методики в освітньому процесі.

Апробація результатів на двох конференціях різного рівня підтвердила актуальність теми та її відповідність сучасним науковим і освітнім тенденціям.

Таким чином, результати експерименту підтвердили ефективність інтегрованої методики для формування програмної компетентності та інженерного мислення. Вона забезпечує практикоорієнтоване навчання, підвищує точність цифрового моделювання та дослідницьку активність. Подальше вдосконалення потребує оптимізації завдань і створення інтерактивного середовища для підготовки фахівців, здатних проектувати, а не лише використовувати технології.

Висновки до 3-го розділу

Проведений педагогічний експеримент статистично підтвердив висунуту гіпотезу, довівши, що інтегрована методика навчання формантному синтезу через пряме програмування суттєво перевершує традиційний підхід за всіма параметрами формування інженерно-програмної компетентності.

Аналіз кількісних показників виявив системний приріст результатів експериментальної групи: зниження середньої похибки RMSE у 2,5 рази та збільшення інтегрального показника компетентності на 22,9 %. Отримані дані свідчать про високу точність реалізації цифрових фільтрів та глибше розуміння взаємозв'язку між акустичними параметрами й їх програмними моделями.

Експеримент продемонстрував якісну трансформацію мислення студентів експериментальної групи від декларативного знання до процедурної компетентності. Студенти перейшли до конструкторського інженерного стилю роботи, що характеризується модульною архітектурою коду, змістовними коментарями та самостійною верифікацією результатів через спектральний аналіз. Стабільність результатів у ЕГ підтверджує керованість і передбачуваність навчального процесу в межах нової методики.

Результати практичної реалізації дослідження дозволяють рекомендувати інтегровану методику для широкого впровадження у навчальні програми спеціальностей «Інженерія програмного забезпечення», «Електроніка» та «Акустичні системи» у формі окремого модуля або лабораторного практикуму.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено інтегровану методику навчання формантному синтезу мовлення, спрямовану на формування програмної компетентності майбутніх бакалаврів спеціальності «Акустичні електронні системи та технології обробки акустичної інформації».

Результати дослідження підтверджують доцільність поєднання теоретичних основ акустики мовлення з практичною реалізацією алгоритмів цифрової обробки сигналів (ЦОС) засобами програмування.

У першому розділі проаналізовано стан наукової проблеми інтеграції акустики, цифрових технологій та програмування у професійній освіті. Узагальнено класичні та сучасні підходи до формантного синтезу, охарактеризовано тенденції переходу до гібридних (формантно-нейронних) систем. Визначено дидактичні недоліки традиційного викладання - відсутність зв'язку між теоретичною моделлю та її програмною реалізацією. Це дозволило обґрунтувати необхідність створення інтегрованої методики, у межах якої студенти самостійно реалізують фізичні закономірності через програмний код.

У другому розділі розроблено концептуальні, дидактичні та алгоритмічні основи методики. Запропоновано структуру навчального модуля «Програмне моделювання мовленнєвих систем», побудовану за логікою моделі «Джерело–фільтр» та принципами поетапного ускладнення.

Сформульовано ключові педагогічні принципи:

- параметрична прозорість («акустичний параметр – код»);
- модульність та декомпозиція (окремі блоки «джерело», «фільтр», «аналізатор»);
- візуалізація та емпірична верифікація (зв'язок між змінами коду і спектральними результатами).

Створено програмну архітектуру навчального синтезатора на Python з використанням бібліотек NumPy, SciPy, Matplotlib і Librosa. Реалізовано

модулі для генерації глотального імпульсу, формантного фільтрації, динамічного моделювання переходів і спектрального аналізу.

Визначено критерії оцінювання компетентності: RMSE (точність формант), алгоритмічна повнота, структурна організація коду, якість синтезу (MOS) та аналітична рефлексія.

У третьому розділі описано організацію та результати педагогічного експерименту, проведеного на базі НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського» серед студентів групи ДГ-71 (експериментальна) та контрольної групи – ДГ-75. Кількісний і якісний аналіз продемонстрував статистично значуще підвищення рівня програмної компетентності студентів експериментальної групи (t-критерій Стюдента, $p < 0,01$).

Основні результати:

- зниження середнього показника RMSE у 2,5 рази (з 56 до 22 Гц);
- приріст інтегрального показника компетентності на понад 22 %;
- підвищення рівня алгоритмічної повноти та аналітичної інтерпретації результатів;
- зростання кількості студентів із високим рівнем засвоєння (бал ≥ 85) утрічі порівняно з контрольною групою.

Гіпотеза дослідження повністю підтвердилася: впровадження інтегрованої методики, що поєднує фізичне моделювання та програмне кодування, забезпечує ефективне формування програмної компетентності майбутніх фахівців з акустичних електронних систем, підвищує точність і якість результатів цифрового синтезу мовлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає у створенні готового до впровадження навчального модуля «Програмне моделювання мовленнєвих систем», який може бути інтегрований у дисципліни професійного циклу («Цифрова обробка сигналів», «Електроакустичні системи», «Програмування мовлення»). Запропоновані методичні матеріали можуть бути використані в освітньому процесі для бакалаврів технічних

спеціальностей, а також у курсах підвищення кваліфікації викладачів технічних дисциплін.

Теоретичне значення роботи полягає у розвитку науково-методичних засад інженерної освіти через інтеграцію програмування, цифрової обробки сигналів і педагогічної рефлексії, а також у підтвердженні ефективності діяльнісного підходу в навчанні майбутніх інженерів.

У результаті виконання роботи отримано такі узагальнені висновки:

- інтеграція теорії та програмної практики у навчанні формантному синтезу забезпечує вищий рівень розуміння фізичних процесів;
- безпосередня реалізація алгоритмів на Python формує у студентів навички інженерного мислення, структурного програмування та аналітичної верифікації результатів;
- запропонована система оцінювання (RMSE + MOS + структура коду) забезпечує об'єктивний контроль рівня компетентності;
- методика може бути масштабована на інші розділи акустики та цифрової електроніки.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення методики навчання артикуляційному та гібридному синтезу, створення інтерактивних лабораторій у середовищах Jupyter Notebook і Simulink, а також на впровадження в освітній процес інтелектуальних навчальних платформ на основі штучного інтелекту.

Отже, результати дослідження підтверджують, що розроблена інтегрована методика навчання формантному синтезу є ефективним інструментом професійної підготовки інженерів нового покоління, які здатні поєднувати фізико-математичне мислення з практичними навичками цифрового програмування та аналітичного моделювання акустичних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережанська Н. А. Погляди науковців на поняття готовності майбутніх викладачів до інноваційної діяльності // Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (26–27 листоп. 2020 р.). – Вінниця: ВДПУ, 2020. – С. 15–20. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://vspu.edu.ua/content/confer/Konf_2020.pdf.
2. Бойко Т. В. Параметричний синтез українського голосу для систем дистанційного навчання // Педагогічні науки. – 2024. – № 3. – С. 73–80.
3. Васильєв О. М., Петренко С. Ю. Програмна реалізація цифрових фільтрів для моделювання мовленнєвого тракту на Python // Вісник ХНУРЕТ. Серія: Інформаційні технології. – 2022. – № 1. – С. 88–95.
4. Гляненко К.А. Особливості готовності педагогів до інноваційної діяльності / К.А. Гляненко // Фізико-математична освіта. - 2017. - Вип.4 - с. 29-32.
5. Гриценко В., Коваленко О. Автоматизований синтез українського мовлення на основі параметричних моделей // Вісник НТУУ «КПІ». Серія «Інформатика та обчислювальна техніка». – 2022. – № 3. – С. 37–45.
6. Гусєв В. Г. Основи цифрової обробки сигналів : навч. посібник / В. Г. Гусєв, І. О. Корнєєв. — Вінниця : ВНТУ, 2016. — 200 с.
7. Гуревич Р. С. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. — Випуск 40. 492 с. <https://www.vspu.edu.ua/science/art/a156.pdf>
8. Завадський І. О. Основи акустичної фонетики та синтезу мовлення. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2021. 350 с.
9. Зозуля В. В., Швець Л. І. Активне навчання у підготовці інженерів з цифрової обробки сигналів: кейс-метод // Педагогічний вісник. – 2023. – № 15. – С. 62–71.

10. Кобися В. М. Методичні основи використання сучасних інформаційних технологій для формування професійної компетентності майбутніх інженерів // Вісник Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2021. – № 66. – С. 132–138.
11. Кривохижа А. О. Розвиток інженерного мислення студентів через інтеграцію фізики та програмування. Київ: НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2024. 250 с.
12. Кузнецов Д. С. Педагогічні умови формування цифрових компетентностей у майбутніх фахівців інженерно-педагогічних спеціальностей. Вінниця: ВДПУ, 2020. 185 с.
13. Кузьо І. Моделювання голосового тракту людини засобами MATLAB/Simulink // Вісник Львівської політехніки. Комп'ютерні науки. – 2021. – № 895. – С. 110–118.
14. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–26.
15. Мащенко В. П. Аналіз вимог ринку праці до фахівців з акустичних електронних систем // Збірник наукових праць ВДПУ. – 2023. – № 4(12). – С. 120–135.
16. Мельник О. О. Цифрова обробка акустичних сигналів у системах людино-машинної взаємодії // Наукові записки Укр. інж.-пед. академії. – 2023. – № 1. – С. 52–60.
17. Рошко Р. Мовні технології та обробка природної мови в освітніх системах // Цифрові технології в лінгвістиці. – 2025. – С. 98–120.
18. Сидоренко Л. В. Інформаційні технології озвучування навчальних матеріалів українською мовою // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2022. – Т. 89, № 5. – С. 45–53.
19. Уманець В. О., Кобися В. М. Цифрові інструменти як засіб інтеграції теоретичних знань та практичних навичок у професійній підготовці

фахівців // Збірник наукових праць Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2023. – Вип. 72. – С. 85–92.

20. Харін А. Ю. Моделювання системи синтезу звуків мовлення формантним методом // Collection of Abstracts of the Conference ITIA-2024. – Odesa: ONTU, 2024. – С. 122. – URL:

<https://ontu.edu.ua/download/konfi/2024/Collection-of-abstracts-of-the-conference-ITIA-2024.pdf>

21. Шиян О. А. Діалогові системи на основі технологій обробки природної мови. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 180 с.

22. Abdelazim H. Developments in Text-to-Speech Technology (2020–2025) [Електронний ресурс] / H. Abdelazim // LinkedIn. — 2025. — 3 серп. — Режим доступу: <https://www.linkedin.com/pulse/developments-text-to-speech-technology-20202025-focus-abdelazim-6di8f>.

23. Anderson L. W., Krathwohl D. R. A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman, 2001.

24. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. 4th ed. Open University Press, 2011.

25. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay, 1956.

26. Boersma P., Weenink D. Praat: doing phonetics by computer [Computer program]. Version 5.1. [Електронний ресурс]. Available at: <http://www.praat.org> (Accessed 2024).

27. Dang J., Honda E., Nakamura K. Articulatory modeling and speech synthesis using MRI data. Speech Science Technical Reports. 2023. Vol. 25, № 3. P. 11–22.

28. Dang J., Honda K. Construction and control of a physiological articulatory model // Journal of the Acoustical Society of America. – 2002. – Vol. 111, № 5. – P. 2714–2722.

29. Dewey J. Experience and Education. New York: Macmillan, 1938.
30. Dudley H. W., Harris S. K. A talking machine of the 18th century // Bell Laboratories Record. – 1939. – Vol. 17, № 5. – P. 179–185.
31. Dunn J., Russell A. Formant-based synthesizers in education: Conceptual clarity for engineering students // Journal of Engineering Education and Signal Processing. – 2015. – Vol. 7, № 2. – P. 101–110.
32. Fant G. Acoustic Theory of Speech Production. The Hague: Mouton, 1960.
33. Huang Z., Li Y., Liu X. Hybo-TTS: A Hybrid Formant-Neural Network Model for High Intelligibility Speech Synthesis // IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing. – 2024. – Vol. 32. – P. 105–118.
34. ICASSP Paper. Noise-Augmented Formant TTS for Low-Resource Languages. Proceedings of the 2025 IEEE International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing (ICASSP). 2025.
35. Kain A., Ling Z. Analysis of Formant Transition Modeling in Hybrid TTS Systems // IEEE/ACM Transactions on Audio, Speech, and Language Processing. – 2024. – Vol. 32. – P. 1200–1214.
36. Klatt D. H. Software for a cascade/parallel formant synthesizer // Journal of the Acoustical Society of America. – 1980. – Vol. 67, № 3. – P. 971–995.
37. KlattGrid manual – University of Amsterdam, Phonetics Laboratory. Accessed 2024.
38. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984.
39. Novacoff J., Venkatesh E. Cognitive Engagement through Active Learning in Engineering Education // Journal of Engineering Education. – 2020.
40. Plummer A. R., Beckman M. E. Sharing Speech Synthesis Software for Research and Education within Low-tech and Low-resource Communities // Conference Interspeech. 2016.

41. Poroshenko A., Kovalenko A. Audio signal transmission method in network-based audio analytics system. Innovative technologies and scientific solutions for industries. 2023. № 4(26). DOI: <https://doi.org/10.30837/ITSSI.2023.26.058>.
42. Rabiner L., Schafer R. Theory and Applications of Digital Speech Processing. New Jersey: Pearson Education, 2007. 770 p.
43. Rosenberg, A. E. Effect of glottal pulse shape on the quality of natural vowels // J. Acoust. Soc. Am. – 1971. – Vol. 49, № 2B. – P. 583–590.
44. Rosenberg, A. E. Pedagogical potential of parametric models in speech technology education // International Journal of Educational Technology and Applied Acoustics. – 2023. – Vol. 12, № 1. – P. 34–47.
45. Russell A. I. Synthesis of Nasal Consonants: A Theoretically Based Approach: Master's thesis, Massachusetts Institute of Technology, 1999.
46. Sharma R., Gupta S., Raj B. Asymmetry of Velum in Nasal Sounds: A 3D MATLAB Model from MRI. Proceedings of Interspeech 2025.
47. Singh R., Kumar S. Effectiveness of Parametric Formant Synthesis for Low-Resource Educational Content Generation // Speech Communication. – 2023. – Vol. 151. – P. 102–110.
48. Sondhi M. M., Mermelstein P. The hybrid model of speech synthesis // IEEE Transactions on Acoustics, Speech, and Signal Processing. – 1979. – Vol. 27, № 4. – P. 393–406.
49. Stevens K. N. Acoustic Phonetics. Cambridge, Massachusetts : MIT Press, 1999. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Gej94hCGrLMC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
50. Taylor R. M. The Role of Jupyter Notebooks in Experiential Learning for Acoustic Engineering. Proceedings of the International Conference on Acoustics (ICA). 2025.
51. Weenink D. KlattGrid manual: A revised formant synthesizer for Praat. Amsterdam: University of Amsterdam, 2022.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура навчального модуля «Програмне моделювання мовленнєвих систем»

Етап/ Модуль	Тема та акустичний фокус	Ключова програмна компетентність
1. Основи	Дискретизація, квантування, FFT, спектральне подання.	Робота з масивами NumPy, побудова спектрограм, обчислення FFT.
2. Джерело	Моделювання глотального імпульсу (LF-Pulse).	Реалізація періодичних нелінійних функцій у дискретному часі.
3. Фільтр	Каскадна модель (синтез голосних).	Розрахунок коефіцієнтів фільтра, реалізація різницевого рівняння IIR.
4. Складність	Паралельна модель, шумові та фрикативні сигнали.	Обробка паралельних потоків, сумування сигналів, генерація шуму.
5. Переходи	Динамічні зміни параметрів, коартикуляція.	Лінійна/нелінійна інтерполяція параметрів у часі, динамічне моделювання.

Додаток Б

**Компетентності, що формуються на Етапі 1
(«Основи цифрової обробки сигналів»)**

Група компетентностей	Зміст компетентності	Очікувані результати навчання студента
Акустичні компетентності	Розуміння процесів дискретизації, квантування та спектрального представлення сигналів.	• Пояснює принцип переходу від аналогового сигналу до цифрового. • Обґрунтовує вибір частоти дискретизації F_s на основі теореми Найквіста. • Аналізує вплив квантування на точність відтворення акустичних сигналів.
Компетентності цифрової обробки сигналів (DSP)	Засвоєння основних перетворень у часовій і частотній областях; виконання спектрального аналізу.	• Виконує розклад сигналу за допомогою FFT. • Інтерпретує спектральні характеристики мовленнєвих сигналів. • Порівнює часові та частотні представлення.
Програмні компетентності	Використання Python для роботи із сигналами, опанування бібліотек NumPy/SciPy, візуалізації у Matplotlib.	• Самостійно створює масиви відліків цифрового сигналу. • Програмує функції для генерації та обробки синусоїдальних сигналів. • Будує спектрограми, гармонічні спектри, графіки сигналів.
Алгоритмічні компетентності	Розуміння структури алгоритмів ЦОС та реалізація обчислювальних процедур.	• Реалізує програмні алгоритми дискретизації та спектрального аналізу. • Оптимізує прості алгоритми з використанням векторизації NumPy. • Використовує цикли та функції для структуризації коду.
Аналітичні компетентності	Інтерпретація результатів аналізу сигналів, критичне порівняння різних режимів дискретизації.	• Робить висновки щодо точності відтворення при різних F_s. • Аналізує вплив розрядності та рівня шуму квантування. • Оцінює коректність виконаних спектральних обчислень.
Інженерно-комунікативні компетентності	Уміння описувати цифрові процеси мовою інженерії та обґрунтовувати вибір параметрів.	• Оформлює результати у вигляді графічних звітів. • Коректно використовує терміни «дискретний сигнал», «амплітудно-частотна характеристика», «дискретизація». • Пояснює взаємозв'язок між фізичними та цифровими параметрами сигналу.

Додаток В

**Компетентності, сформовані під час опанування Етапу 2
(«Моделювання джерела збудження мовлення»)**

Група компетентностей	Зміст компетентності	Очікувані результати навчання студента
Акустичні компетентності	Розуміння фізичної природи глотального імпульсу, фаз відкриття та закриття голосової щілини, ролі LF-моделі у відтворенні природності звучання.	• Пояснює принцип побудови LF-імпульсу. • Інтерпретує вплив зміни параметрів R_a, R_b, T_e, F_0 на форму й спектр сигналу. • Аналізує відповідність моделі реальним фізіологічним процесам голосоутворення.
Компетентності цифрової обробки сигналів (DSP)	Формування періодичних імпульсних сигналів у дискретному часі, виконання спектрального аналізу джерела збудження.	• Створює дискретні моделі глотальних імпульсів. • Виконує спектральний аналіз джерела збудження. • Оцінює структуру та спад спектра.
Програмні компетентності	Реалізація нелінійних та періодичних функцій у Python; використання NumPy/Matplotlib для генерації й візуалізації імпульсів.	• Програмує LF-подібні імпульси. • Генерує періодичні сигнали на основі параметра F_0. • Будує осцилограми та спектри імпульсів джерела.
Алгоритмічні компетентності	Усвідомлення структури алгоритму синтезу джерела; побудова циклічних процедур для повторення імпульсів із періодом T_0 .	• Реалізує цикли для формування періодичного сигналу. • Оптимізує алгоритм генерації у дискретному часі. • Забезпечує коректність часової синхронізації імпульсів.
Аналітичні компетентності	Аналіз та порівняння впливу параметрів LF-моделі на результати синтезу; критичне оцінювання природності сигналу.	• Порівнює форми імпульсів для різних наборів параметрів. • Виявляє недоліки моделі та пропонує шляхи корекції. • Обґрунтовує вибір параметрів для різних типів голосу.
Інженерно-комунікативні компетентності	Уміння коректно описувати процеси моделювання джерела збудження, аргументувати вибір параметрів LF-моделі в технічній документації.	• Оформлює результати у вигляді звітів. • Використовує поняття «фаза відкриття», «фаза закриття», «осцилограма» відповідно до професійних стандартів. • Пояснює вплив параметрів LF-моделі на акустичні характеристики сигналу.

Додаток Д

Компетентності, сформовані на Етапі 3 (Модуль «Фільтр»)

Група компетентностей	Зміст компетентності	Очікувані результати навчання студента
Акустичні компетентності	Розуміння природи формант, резонансних властивостей голосового тракту, ролі параметрів F_1 – F_3 та їхнього впливу на спектр голосного.	- Пояснює призначення формант і їхню участь у формуванні тембру голосних. - Оцінює взаємозв'язок між резонансною частотою та шириною смуги пропускання.
Компетентності цифрової обробки сигналів (DSP)	Засвоєння принципів реалізації фільтрів другого порядку (IIR) та аналізу їх АЧХ.	- Обчислює та інтерпретує амплітудно-частотні характеристики окремих формантних резонаторів. - Виконує спектральний аналіз вихідного сигналу після фільтрації.
Програмні компетентності	Реалізація цифрових резонаторів у Python: створення функцій для фільтрації та модульного фільтраційного каскаду.	- Реалізує різницеве рівняння фільтра другого порядку. - Створює програмний каскад фільтрів та інтегрує його у модуль синтезу.
Алгоритмічні компетентності	Виконання розрахунків коефіцієнтів формантного фільтра (a_1 , a_2) на основі акустичних параметрів.	- Самостійно обчислює коефіцієнти фільтрів для заданих F_1–F_3 і B_1–B_3. - Коректно вбудовує обчислення у програмний цикл фільтрації.
Аналітичні компетентності	Аналіз якості фільтрації: відповідність між очікуваними та фактичними спектральними піками.	- Порівнює АЧХ фільтра з теоретичною моделлю. - Пояснює відхилення та знаходить причини некоректних параметрів або помилок реалізації.
Інженерно-комунікативні компетентності	Уміння презентувати результати моделювання у вигляді графіків, спектрограм та технічних пояснень.	- Створює структуровані графічні звіти (АЧХ, спектрограми). - Формулює технічно коректні висновки щодо роботи фільтра.

Додаток Е

Компетентності, сформовані на Етапі 4 (Паралельна модель синтезу)

Група компетентностей	Зміст компетентності	Очікувані результати навчання студента
Акустичні компетентності	Розуміння природи шумових і фрикативних звуків; особливості їх спектральної структури та амплітудного моделювання.	• Пояснює акустичні відмінності між голосовими та шумовими компонентами. • Аналізує спектр фрикативних звуків. • Обґрунтовує вибір типу шуму (white/pink noise) для різних приголосних.
Компетентності цифрової обробки сигналів (DSP)	Опанування принципів формування шумових сигналів та їх фільтрації у паралельних каналах.	• Генерує шумові сигнали з використанням NumPy. • Застосовує фільтри до шумових компонентів. • Виконує спектральну оцінку та визначає характеристики шуму після фільтрації.
Програмні компетентності	Створення паралельних потоків обробки, сумування сигналів, застосування амплітудних коефіцієнтів.	• Реалізує програмний код для паралельної моделі синтезу. • Налаштовує амплітудні ваги для окремих каналів. • Створює складені акустичні сигнали з декількох джерел.
Алгоритмічні компетентності	Використання багатоканальної структури обробки сигналів; поєднання різних алгоритмічних блоків в одному модулі.	• Створює алгоритм сумування фільтрованих сигналів. • Інтегрує шумові та гармонічні компоненти в єдиному циклі обчислень. • Використовує модульність коду.
Аналітичні компетентності	Оцінка впливу шумових компонентів на спектр та розбірливість синтезованого звуку.	• Порівнює спектральні характеристики вихідного сигналу з теоретично очікуваними. • Аналізує співвідношення сигнал/шум. • Робить висновки про коректність моделювання фрикативів.
Інженерно-комунікативні компетентності	Уміння описувати багатоканальні структури синтезу мовлення та аргументувати вибір параметрів моделі.	• Пояснює вибір амплітудних коефіцієнтів для кожного каналу. • Оформлює результати роботи у вигляді технічного звіту. • Коректно використовує термінологію: «паралельний тракт», «шумове джерело», «аспіраційний компонент».

**Компетентності, сформовані на Етапі 5
(динамічне моделювання мовлення)**

Група компетентностей	Зміст компетентності	Очікувані результати навчання студента
Акустичні компетентності	Розуміння механізмів коартикуляції та переходів між артикуляційними положеннями під час мовлення.	• Пояснює природу динамічних змін формантних частот у мовленні. • Описує траєкторії переходів між голосними. • Обґрунтовує необхідність плавних змін параметрів для природності звучання.
DSP-компетентності	Моделювання параметрів фільтрів, що змінюються у часі; робота з динамічними ЦОС-моделями.	• Формує набори параметрів формантного фільтра як функцію часу. • Виконує перерахунок коефіцієнтів резонаторів для кожного кадру моделі. • Аналізує спектральні зміни у перехідних ділянках сигналу.
Програмні компетентності	Реалізація динамічної інтерполяції параметрів (лінійної й нелінійної) на Python.	• Програмує алгоритми інтерполяції формантних частот $F_1(t)$, $F_2(t)$, $F_3(t)$. • Створює цикл побудови динамічного фільтра. • Опановує програмні методи генерації мовленнєвих сегментів.
Алгоритмічні компетентності	Оптимізація алгоритмів переходів та синтезу мовлення.	• Використовує сплайн-інтерполяцію для плавних переходів. • Порівнює ефективність різних моделей переходів. • Забезпечує синхронну зміну параметрів у каскаді резонаторів.
Аналітичні компетентності	Оцінка перцептивної природності динамічного синтезу, аналіз спектральних змін у часі.	• Аналізує спектрограми динамічних сигналів. • Пояснює відмінності між статичним і динамічним синтезом. • Робить висновки про використання інтерполяції для різних типів звуків.
Інженерно-комунікативні компетентності	Уміння пояснювати принципи динамічного моделювання мовлення, формулювати інженерні висновки.	• Описує процес моделювання переходів у технічному звіті. • Інтерпретує результати спектрального й часового аналізу. • Обґрунтовує вибір методів інтерполяції та параметрів для створення реалістичних звукових переходів.

Додаток 3

Критерії та вагові коефіцієнти системи оцінювання інженерної та програмної якості рішень студентів

№	Критерій оцінювання	Показник (метод)	Макс. бал
1.	Математична коректність	Точність розрахунку коефіцієнтів.	30
2.	Програмна ефективність	Чистота коду, використання функцій/класів, відсутність високорівневих вбудованих функцій ЦОС (якщо це не передбачено завданням).	20
3.	Акустична відповідність	Об'єктивна метрика (RMSE): Відхилення формантних піків синтезованого спектра від заданих параметрів (має бути 5%).	30
4.	Навички аналізу	Здатність коректно використовувати FFT та візуально інтерпретувати спектрограми, пояснюючи зв'язок між кодом і спектром.	20
Загальна оцінка		Якість робочого скрипта	100

Додаток И

**Переваги та недоліки
впровадження інтегрованої методики формантного синтезу**

Категорія	Сутність	Опис
Переваги	Глибоке розуміння фізики процесів	Студенти бачать прямий зв'язок між параметрами акустичної моделі (F_1 , F_2 , F_0) та змінами у спектрі. Самостійне обчислення коефіцієнтів a_1 , a_2 забезпечує прозоре розуміння роботи ІІР-фільтрів.
	Розвиток програмних і алгоритмічних навичок	Студенти працюють із власними функціями та циклами, формуючи алгоритмічне мислення, навички налагодження та декомпозиції (джерело $\rightarrow$ фільтр $\rightarrow$ аналіз).
	Міждисциплінарна інтеграція	Поєднання ЦОС, акустики, фізики, програмування, моделювання і візуалізації перетворює навчання на комплексну інженерну діяльність.
	Підвищення навчальної мотивації	Робота з реальним результатом (синтезованим звуком) підсилює пізнавальну активність і розвиває саморегуляцію та наполегливість студентів.
	Формування цифрової компетентності	Опрацювання сучасних бібліотек Python (NumPy, SciPy, Matplotlib, Librosa) відповідає вимогам сучасної ІТ-підготовки.
Недоліки та виклики	Високі вимоги до стартової підготовки	Потрібні базові знання Python і ЦОС. Доцільно додати підготовчий модуль із NumPy та принципів дискретизації.
	Зростання часових витрат	Власна реалізація модулів займає більше часу, ніж використання готових бібліотек. Можливе рішення - шаблони коду (skeleton code).
	Технічні вимоги	Потрібне комп'ютерне забезпечення з встановленими бібліотеками та можливістю роботи зі звуком.
	Індивідуальні відмінності студентів	Різна швидкість засвоєння матеріалу вимагає диференційованого підходу викладача.